

Pagarbos **KITO- NIŠKU- MUI** *ugdymas*

Vilma Gabrieliūtė
Akvilė Giniotaitė

pradinėse klasėse

Metodinis leidinys mokyklos bendruomenei

Turinys

Įvadas	3
I Iš kur atsiranda nuostatos ir kaip mus veikia stereotipai	4
II Kaip kalbėti apie įvairovę su vaikais: patarimai tėvams ir pedagogams	7
III Kaip ugdyti pagarbą kitam pradinėse klasėse per įvairių dalykų pamokas	8
IV Vaiko saugumo užtikrinimas: priekabiavimo ir smurto prevencija	
pradinėse klasėse	24
Naudingos nuorodos	28
Priedai	29

Rengė: Vilma Gabrieliūtė, Akvilė Giniotaitė

Konsultavo: Laimutė Jankauskienė, Liucija Jasiukevičienė, Violeta Jonynienė, Asta Rudienė, Aldona Zaukienė

Recenzavo Ona Monkevičienė

Elektroninei leidybai parengė Švietimo aprūpinimo centro Leidybos skyrius

Maketavo UAB „Manifestus“

ISBN 978-9986-03-697-5 (Internetinis)

© Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

© Ugdymo plėtotės centras

2018

„Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis.“
Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1-as straipsnis

Įvadas

Lietuvoje ugdymo programos parengtos taip, kad skatintų vaikus būti atvirus ir jautrius, gerbiančius kitus žmones, kitokią išvaizdą, nuomonę, siekiančius dialogo ir tarpusavio supratimo. Taip pat ir Lygių galimybių įstatymas švietimo įstaigas įpareigoja užtikrinti, kad ugdymo programose ir mokymo priemonėse nebūtų diskriminavimo ar diskriminavimo propagavimo dėl asmens amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Vis dėlto visuomenėje, kurioje vis dar akivaizdus nepakantumas kitoniškumui¹, svarbu įgalinti pedagogus siekti įvairių kultūrų socialinio koegzistavimo ir diegti visuomenės narių vertybines nuostatas, ugdyti gebėjimus ir teikti būtinų žinių, taip atveriant galimybes tarpasmeniniam, tarpkultūriniam dialogui.

Dažnas mūsų turime išankstinę nuomonę apie žmones, kurių gyvenime nesame sutikę, pavyzdžiui, apie musulmoną, juodaodį, pabėgėlį, romų kilmės žmogų, asmenį, išėjusį iš įkalinimo įstaigos. Turime keisčiausių įsivaizdavimų, kuriuos taikome visai žmonių grupei, pavyzdžiui, kad juodaodžiai yra geri sportininkai, pamiršdami, jog juodaodžių yra ir puikių mokslininkų, politikų ar aktorių. Arba kad žmonės, turintys judėjimo negalią, negali savarankiškai gyventi ar dirbti. O juk tik reikėtų panaikinti kliūtis (pritaikyti aplinką patekti į patalpas, pasiekti daiktus ir pan.), kad ir judantys rateliais žmonės galėtų dalyvauti viešojoje erdvėje.

Mokyklos bendruomenei (mokytojams, tėvams, mokiniams) parengėme praktinį vadovą (metodinį leidinį), kuris padės suprasti, kaip visuomenėje formuojasi ir veikia įvairūs stereotipai ir neigiamos nuostatos, ir pateiks rekomendacijų, kaip didinti jautrumą ir empatiją kitam, kokias veiklas įtraukti į pradinio ugdymo procesą, kad klasėje ir (ar) visoje mokykloje būtų puoselėjama įvairovė, skatinamas tarpkultūriškumas, užtikrinama lyčių lygybė ir smurto prevencija.

¹ Tą rodo įvairūs moksliniai tyrimai, žmogaus teisių organizacijų ataskaitos, pavyzdžiui: Neapykantos kalbos raiška Lietuvos interneto dienraščių publikacijose apie pabėgėlius, 2016 – <http://www.zurnalai.vu.lt/zurnalistikos-tyrimai/article/view/10751/8844>; Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga, 2017 – <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>.

I IŠ KUR ATSIRANDA NUOSTATOS IR KAIP MUS VEIKIA STEREOTIPAI

Iš kur atsiranda mūsų nuostatos?

Mūsų požiūriai, nuostatos formuojasi nuo mažens. Ką galvoti ir kaip bendrauti su kitos lyties, rasės, tikėjimo, seksualinės orientacijos, socialinės klasės asmeniu, dažnai mokomės iš to, kaip tėvai kalba apie įvairias visuomenės grupes. **Nuostatos nepastebimai perduodamos ir per, atrodytų, nereikšmingus juokelius, leptelėjimus** (pavyzdžiui, „boba už vairo“, „vyro žodis“, „būk vyras“) ir t. t. **Žiniasklaida taip pat neretai siunčia nuostatas formuojančių žinučių apie kitoniškumą**: žmogaus etniškumas ar rasė siejami su nusikalstama veikla, atsitiktiniai neigiami atvejai priskiriami visai etninei grupei. Reklamose įvairovės atspindžiai – skurdūs. Jose pavaizduoti žmonės dažnai būna tik tos pačios rasės ar vieno šeimos modelio. Jeigu jie neapmąstomi, kritiškai neįvertinami, tai tarsi paverčiami savais – savojo „aš“ dalimi. Kitaip sakant, **kultūra, aplinka formuoja vaiko tapatybės suvokimą** – perimdamos kultūrines vertybes ir normas, vaikas tampa savo aplinkos, bendruomenės nariu ir kartu pakliūva į socialinės nelygybės spąstus, nes **visuomenėje vis dar pastebime², kad įvairios kultūros ir bendruomenės yra nevienodai vertinamos**.

Vyrai ir moterys neretai vaizduojami per lyčių stereotipus ir lyčių vaidmenis: vyras – raumeningas, užimantis daug erdvės, stiprus, o moteris – grakšti, pasyvi, seksuali. Tačiau juk mus supanti tikrovė būna ir visai kitokia, o **pasaulis yra dar įvairesnis**.

Kaip mus veikia stereotipai

Klasifikuodami žmones pagal tam tikras kategorijas, neatsižvelgiame į individualias asmens savybes ir taip **ignoruojuame žmonių unikalumą ar netgi patį jų buvimą**. Taip, mąstymas apibendrintomis kategorijomis mums padeda struktūrinti žinias apie pasaulį, tačiau stereotipai **tampa trukdžiais, kai juos priimame kaip savaime suprantamas nuomones** apie tam tikras žmonių grupes. Neretai dėl to, kad stereotipuose glūdi nemaža neigiamų mitų apie įvairias žmonių grupes ir mąstymas jais tarsi pateisina diskriminacinį ir atskirtį kuriantį elgesį.

Pasaulį vertindami pagal tam tikras klišes, **turime išankstinių nuomonių apie įvairius žmones, kurių nė nepažįstame**. Vėliau šios nuomonės ir nuostatos daro įtaką ir mūsų elgesiui, nes sprendimus priimame remdamiesi ne konkrečia situacija, o įsivaizdavimu, kad *greičiausiai taip galėtų būti*. Taip **nukenčia įvairiausi žmonės** – įvairių etninių grupių, religijų, įsitikinimų, amžiaus, seksualinių orientacijų; dalis visuomenės patiria patyčias mokykloje, fizinį ir emocinį smurtą viešojoje erdvėje, susiduria su diskriminacija darbo rinkoje. Visuomenės nuomonės vertinimo tyrimai³ vis dar rodo, kad net ir neturėdami neigiamos patirties, 35 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonais, 47 proc. – su homoseksualiais asmenimis, o 25 proc. – su juodaodžiais.

² Visuomenės nuostatų apklausos 2015 m. rezultatai. Etninių tyrimų institutas, 2016 – <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-2015.pdf>.

³ Galimų diskriminacijos apraiškų bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas, 2012 – <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2016/02/galimu-diskriminacijos-apraisku-bei-visuomenes-tolerancijos-ivairioms-socialinems-grupems-ivertinimas.pdf>.

Gebėjimas atpažinti stereotipus ir veikti be išankstinių nuostatų yra naudingas ne tik asmenims, kuriems taikomi stereotipai, bet ir tiems, kurie taiko stereotipus. Didėjant sąmoningumui, plečiasi žmogaus akiratis, didėja mąstymo atvirumas, platumas, mąstymas tampa imlesnis įvairioms patirtims, formuojasi įgūdžiai tinkamai reaguoti ir elgtis neįprastose situacijose. Tai tiesiogiai susiję su demokratiškos, žmogaus teisėmis grįstų vertybių puoselėjimu, globalaus ir lokalaus pasaulio aktualijų išmanymu, savo veiklos, pomėgių, karjeros pasirinkimų peržiūrėjimu, praplėtimu ir t. t.

Kodėl nėra taip paprasta priimti kiekvieną žmogų tokį, koks jis yra?

Išankstinės nuostatos ir stereotipai papildo informaciją, kai jos mums trūksta. Todėl dažnai neadekvačiomis nuostatomis vadovaujasi žmonės, kurie neturėjo galimybės gyventi daugiakultūroje aplinkoje. **Kartais neapykanta kyla ir iš žemo savęs vertinimo:** tyrimai rodo, kad žmonės linkę kitus vertinti pagal stereotipines nuostatas, kai jiems patiems kas nors nepasiseka: pavyzdžiui, prastai išlaikomas egzaminas ar darbo paieškos būna nesėkmingos⁴. Tada norisi bent vienoje situacijoje, kurioje jaučiamės privilegijuoti, jaustis tvirtai ir savo tonu, pasirinktomis frazėmis ar veiksmais tarp eilučių tarsi teigti: „Aš esu vertingesnis nei tu“ (pavyzdžiui: aš esu tikras lietuvis, o tu tik atvykėlis).

Stereotipai, su kuriais susiduria dauguma vaikų

Kiekvieną žmogų veikia įprasti lyčių stereotipai. Nuomonės, kokie turi būti berniukai ir mergaitės, kaip jie turi atrodyti, kaip elgtis, lydi mus nuo mažiausių dienų. Kai kurie tyrimai⁵ rodo, kad **mergaitės, būdamos vos 6-erių metų, ima vertinti save prasčiau ir manyti, kad berniukai yra protingesni, stipresni.** Vos po kelių metų mergaitės ima abejoti ir savo matematikos žiniomis. Tai vėliau lemia vaikų profesinius pasirinkimus – **mergaitės nedrįsta turėti drąsesnių profesinių siekių, rečiau reiškia savo nuomonę, ilgainiui mažiau girdimas jų balsas ir priimant sprendimus.** Toks elgesio modelis atsispindi ir profesinių santykių srityje, kur moterys atsimušą į „stiklo lubas“ (situacija, kai moteris aukštų pozicijų nepasiekia ne dėl gebėjimų ar kompetencijų trūkumo, o dėl susiformavusio aplinkinių požiūrio, kad lyderystė ir valdžia yra „vyrų sritis“).

Stereotipinės nuostatos yra žalingos ir vyrams. Berniukų, augančių aplinkoje, kurioje jų jausmai nėra priimami (pavyzdžiui, vis girdimos replikos: „Neverk, būk vyras, kaip tu į kariuomenę eisi“), emocinis intelektas yra žemesnis nei berniukų, kurių jausmai yra priimami, kurie nėra gėdinami, gali ir geba rodyti savo jausmus. **Berniukai, o vėliau vyrai, neskatinami suvokti savo jausmų, praranda galimybę lavinti empatiją ir mokyti konstruktyviai ir saugiai (nesigriebiant žalingų įpročių) išreikšti emocijas.** Emocinio intelekto stoka⁶ lemia didelį smurtinio elgesio mastą, žalingų įpročių ir prastesnius psichinės bei fizinės sveikatos rodiklius.

⁴ Žemos savivertės žmonės yra labiau linkę vadovautis išankstinėmis nuostatomis – <https://www.psychologicalscience.org/news/releases/people-with-low-self-esteem-show-more-signs-of-prejudice.html>.

⁵ Mokslininkai atskleidė vieną iš lyčių nelygybės priežasčių ir pasekmių – net mažos mergaitės yra linkusios save nuvertinti, 2017 – http://www.technologijos.lt/n/mokslas/zmogus_ir_medicina/S-59744/straipsnis/Mokslininkai-atskleide-viena-is-lyciu-nelygybes-priezasciu-ir-pasekmiu---net-mazos-mergaites-yra-linkusios-save-nuvertinti.

⁶ Vaikų emocinio intelekto lavinimas, 2011 – <https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/vaiku-emocinio-intelekto-lavinimas-/8897>.

Permąstykite mus supantį pasaulį

Vaikai, **nesusidurdami su įvairove, aplinką suvokia pagal sau įprastus pavyzdžius**. Todėl **susidūrimas su kitoniškumu ne tik sukelia susidomėjimą, bet ir gąsdina** bei suteikia erdvę klaidingiems įsivaizdavimams, mitams, etikečių klįjavimui. Čia itin svarbų vaidmenį turi ir auklėjimas namuose, ir ugdymas, žinios bei elgesio praktikos, gaunamos mokykloje.

Kad ugdytojas galėtų kalbėtis su vaikais apie pasaulio įvairovę, toleranciją kitoniškumui, pirmiausia turėtų pats gebėti reflektuoti savo nuostatas, taip pat būti atidus vartodamas kalbą. **Svarbu kartu su vaikais apmąstyti aplinkinį pasaulį, mokėti jį analizuoti, suprasti, kaip ir kodėl jis veikia**, matyti ir suprasti naujoves ir nuolat vykstančius socialinius, kultūrinius pokyčius. Taip lavinamas kritinis mąstymas, o tai ir yra raktas į įvairovės suvokimą ir lygių galimybių užtikrinimą.

Itin svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad ir įvairių pasaulio visuomenių pavyzdžiai, ir mokslo tyrimai rodo, kad **laiminga ir pasiturinti visuomenė yra tolerantiška visuomenė⁷, kur gyventojai yra solidarūs ir pasitiki vieni kitais, jausdamiesi saugūs** kurti ir būti su savo panašumais ir skirtumais.

Kaip skaityti šį leidinį? Patarimai mokytojui

Leidiny sudarytas taip, kad pasirengimas pamokoms ir veikloms su pradinių klasių vaikais būtų kuo lengvesnis ir paprastesnis. Manome, jog svarbu, kad kiekvienas mokytojas galėtų taikyti, keisti, grupuoti ar skaidyti siūlomas temas ne tik pagal mokinių raidos ypatumus, bet ir pagal individualius savo klasės ypatumus. Temos aprašytos taip, kad pedagogai **kūrybiškai ir sklandžiai galėtų jas pritaikyti** savo ugdymo įstaigos kontekstui, vaikų amžiui, klasės poreikiams. Savo visuomenėje, šeimose vis dar neturime šių temų nagrinėjimo tradicijos ir patirties, todėl reikia padėti vaikams suprasti ir įsisąmoninti neretai visai naujas idėjas.

Kadangi savo klasės mokinius geriausiai pažįstate Jūs, neabejojame, rasite, kaip priartinti įvairias temas prie savo klasės konteksto. Kviečiame formuluoti probleminius klausimus (kurie keliama kiekvienoje temoje) taip, kad jie Jums būtų artimi, o Jūsų mokiniams – suprantami. Pastebėsite, kad kai kurios užduotys, temos labiau orientuotos į kritinio, analitinio mąstymo gebėjimų vystymą, o kai kurios – į jausminį patyrimą. Svarbu derinti šiuos dėmenis, kad pagarbos kitam ugdymas apimtų įvairius pažinimo ir vertybinių nuostatų formavimo būdus.

Leidinyje rasite:

- nuorodų, į ką reikėtų atkreipti dėmesį, ugdant pagarbą kitam;
- konkrečių idėjų, kaip ugdymo srityje, dalyke atpažinti stereotipinius požiūrius;
- temų, veiklų, kurias galima organizuoti **kiekvieno dalyko** pamokoje pagal pradinių klasių ugdymo programą, aprašymų.

Leidinyje rasite patarimų, kaip kalbėtis apie įvairovę ir su tėvais, kaip juos įtraukti į ugdymo procesą. Galiausiai aptarsime, kaip užtikrinti vaikų saugumą klasėje ir internete.

Pagarbos kitam ugdymas yra nuoseklus ir įvairus procesas, kurio metu **ugdome empatiją ir kritinį mąstymą**. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad empatija netaptų gailėsčiu. **Mokytojas turi ypatingą galią** – pagarbą kitam ugdyti kasdien. Šią galią, kaip ir bet kurią kitą, reikia lavinti. Pradėjus pastebėti stereotipines klasės vaikų ir savo ar kolegų nuostatas ir pradėjus į jas reaguoti, ilgainiui mūsų gebėjimas **rasti tinkamus žodžius ir veiksmus, kurie paskatina ir įsijausti, ir suprasti, ir permąstyti**, auga ir stiprėja. Juk yra skirtumas, ar klasės draugo pašaipi replika apie akinių nešiojimą, kūno apimtis, aprangą, tautybę ir pan.

⁷ Tik laimingiausios valstybės yra turtingos ir tolerantiškos, 2011 – <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-12-26-sarunas-liekis-tik-laimingiausios-valstybes-yra-turtingos-ir-tolerantiskos/74334>; Nematoma diskriminacijos pusė, 2016 – <https://nauji-jenos.alfa.lt/leidinys/iq/nematoma-diskriminacijos-puse/>.

bus stabdoma žodžiais „šaipytis negalima“, ar žodžiais, kurie dar ir padeda suprasti (kartais – ir pajauti), kodėl, ką ir kaip toks šaipymas skaudina ar gali skaudinti.

II KAIP KALBĖTI APIE ĮVAIROVĘ SU VAIKAIS: PATARIMAI TĖVAMS IR PEDAGOGAMS

1. Pirmoji ir svarbiausia taisyklė – apie įvairovę reikia kalbėtis nuolat.
2. Įvairovės supratimas **yra ilgas ir nenutrūkstantis procesas**. Tiek pasaulis nuolatos kinta, tiek mūsų patirtys yra nuolatos besiplečiančios ir dėl to įvairios. Įvairovę, pokyčius, žinoma, galima ignoruoti, laikyti įsikibus stereotipų, tačiau toks mūsų elgesys įvairovės nepanaikina. Pokalbis apie įvairovę neduos siekiamos naudos, jei bus vienkartinis, ypač – jei tik moralizuojantis.
3. Įvairovės supratimas **prasideda anksti**. Dažnai pamirštame, kiek daug supranta ir apmąsto vaikai. Jiems nebūtina ateiti pas mus su klausimais, kad pradėtumėme diskusiją. Galimybių ir progų pradėti temą, užduoti kritinį mąstymą skatinančių klausimų apstu. Pavyzdžiui, klausantis radijo laidos galima paklausti: „Ką manai apie vedėjos išsakytas mintis?“ Analizuokime per televiziją rodomas reklamas: „Kaip manai, kodėl skalbimo miltelių reklamose vaizduojamos tik moterys? O kodėl vyrai vaizduojami kaip negebantys net vonios kambario išvalyti? Ar tikrai taip yra? Arba: visos šeimos dažnai vaizduojamos tokios, kur yra mama, tėtis ir du jų vaikai – berniukas ir mergaitė. Ar ir mūsų pažįstamos šeimos dažniausiai būtent tokios? O kokia mūsų šeima?“
4. Įvairovės supratimas, jos įsisąmoninimas yra **visa apimantis procesas**, tad mokosi tiek vaikai, tiek suaugusieji. Ieškokime patikimos informacijos, gilinkime savo žinias. Pasistenkime situacijas pamatyti iš skirtingų taškų, pasistenkime įsijausti į kito situaciją ir pamatyti jo poziciją.
5. **Kartu stebėkime ir analizuokime pasaulį** pradedant įvykiais gatvėje, baigiant žiniasklaidą, reklamas. Kokie vaizdiniai mus pasiekia? Nuolatos klausime ir savęs, ir vaikų, ar jie tikroviški. Kaip vaizduojami įvairių rasių žmonės, romai, žmonės, turintys negalią, moterys, vyrai, nepasiturintieji, benamiai ir t. t.? Juk kiek žmonių – tiek istorijų, o visai žmonių grupei turėti tik vieną istoriją – netikroviška.
6. Apsidairykite, **kokie žaislai ir knygos** namų ar klasės lentynose: ar yra skirtingos odos spalvos lėlių, ar yra personažų, išpažįstančių įvairias religijas? Ar lentynose tik knygos apie Lietuvą, ar galima rasti ir kitų pasaulio šalių žinytų?
7. Įsigykime žemėlapių arba gaublių, paieškokime įtraukių enciklopedijų ar žinytų, **praplėskime pasaulio suvokimą** kartu su vaiku studijuodami įvairias kultūras, papročius. Ar turime kitų kultūrų pažįstamų? Jei tokių gyvena kaimynystėje, skirkime jiems dėmesio, susipažinkime. Prisiminkime, kad kur nors mes, lietuviai, esame svečiai, ir kaip būna smagu, jeigu mus atpažįsta, priima, stengiasi pažinti mūsų istoriją ir tradicijas.
8. Išbandykime **įvairių kultūrų virtuvę**. Jeigu klasėje yra mokinių ar jų šeimos narių iš įvairių šalių, surinkime jų tradicinio maisto patiekalų ragavimą klasėje, pakvieskime mokinius papasakoti ne tik apie maistą, bet ir apie savo patirtis: kuo jos skiriasi arba yra panašios?
9. **Kvieskimės į svečius žmonius**, kurie gali daugiau papasakoti apie žmones, turinčius negalią, apie neįprastas profesijas, pakalbėti apie įvairias šalis, nekasdienišką gyvenimo būdą ar apie ekologiją. Papasakoti ne tik apie Lietuvą, bet ir apie pasaulį.

10. Peržiūrėjime numatomų švęsti ar minėti švenčių sąrašą. Tarptautinių dienų paminėjimas – puiki proga pradėti kalbėti svarbiomis temomis, pavyzdžiui:

Kovo 21 d. – Tarptautinė rasinės diskriminacijos panaikinimo diena.

Balandžio 8 d. – Pasaulinė romų diena.

Birželio 20 d. – Pasaulinė pabėgėlių diena.

Spalio 1 d. – Tarptautinė pagyvenusių žmonių diena.

Lapkričio 16 d. – Tarptautinė tolerancijos diena.

Gruodžio 10 d. – Tarptautinė žmogaus teisių diena.

11. Atsigręžime į aplink save esančius. Paklauskime vaikų, apie ką jie norėtų sužinoti daugiau? Pasikalbėkime su mokytojais, gal galime kartu klasėje suorganizuoti įvairovę atspindintį renginį? Pasikalbėkime su tėveliais, kas jiems aktualu? Kaip jie gali padėti kurti atvirą ir draugišką aplinką? Pasikalbėkime su draugais, pažįstamais. Mes visi turime savas istorijas ir patirtis.

III KAIP UGDYTI PAGARBĄ KITONIŠKUMUI PRADINĖSE KLASĖSE PER ĮVAIRIŲ DALYKŲ PAMOKAS

Šioje dalyje pakalbėsime apie tai, į ką turėtų atkreipti dėmesį pedagogai organizuodami ugdymo procesą ir kaip integruoti įvairovės suvokimo ugdymą į įvairius dalykus. Įvairovės suvokimui yra būtinas visybiniis, sąveikinis požiūris – supratimas, kad įvairūs asmens tapatybės aspektai susipina, jų sąveika taip pat daro įtaką žmogaus savivokai, saviraiškai ir savęs bei kito priėmimui.

1. DORINIO UGDYMO PAMOKOSE SVARBU:

- Nepamiršti plėsti tiek savo, tiek vaikų požiūrio – stengtis tarsi dėlionės dalis pamatyti visuomenės įvairovę, įvairias visuomenėje esančias grupes. Pasaulio įvairovę pedagogai gali atskleisti per pavyzdžius, kuriais aiškina įvairius tapatybės aspektus, tokius kaip kilmė, rasė, religija, amžius. Verta atkreipti dėmesį ir į vardų, religinių švenčių ir pan. įvairovę.
- Padėti vaikams suprasti, kad šeimų būna labai įvairių⁸, o jų įvairovei įtaką daro religija, kultūrinis palikimas, ekonominės aplinkybės ir nuolat vykstantys socialiniai kultūriniai pokyčiai. Šeimų įvairovę pedagogai taip pat gali atskleisti per pavyzdžius: „Šią vasarą visa šeima išvyko atostogauti į Indiją, nes iš ten kilęs Amelijos tėtis.“ Svarbu įtraukti nestereotipinius lyčių vaidmenis: „Luka gyvena su mama, kuria labai didžiuojasi; Lukos mama – inžinierė.“
- Nepamiršti visuomenės aktualijų: migracijos, pabėgėlių temų. Šiais laikais, kai žmonės nebėra tokie sė-

⁸ Sociologė: Lietuvoje nuvertinamas ekonominis šeiminių laimės dėmuo, 2017 – <https://gyvbudas.lrytas.lt/psichologija/2017/03/21/news/sociologe-lietuvoje-nuvertinamas-ekonominis-seimines-laimes-demuo-586017/>; Skirtingi šeimos modeliai – <http://www.zmogausisteisugidas.lt/lt/temos/seima/kas-yra-seima/skirtingi-seimos-modeliai>; Lietuviškosios šeimos modelis Europos kontekste (1800–1914), 2017 – <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-09-04-lietuviskosios-seimos-modelis-europos-kontekste-1800-1914/163334>.

slūs, migruoja, norėdami susirasti platesnių karjeros galimybių, geresnį darbą, arba yra priversti palikti savo gimtąją šalį dėl politinių priežasčių, būsto klausimas darosi labai svarbus. Aptarkite su mokiniais: ką reiškia „turėti namus“? O ką reiškia „neturėti, kur gyventi“?

- Lavinti vaikų gebėjimą ne tik pasakyti savo, bet ir išgirsti kito nuomonę, kito istoriją. Tam padeda empatijos lavinimas per kito asmens istorijos supratimą. Pradinukai jau gali suprasti, kad už kiekvienos situacijos slypi tam tikra žmogaus istorija. Galbūt Tomas, kuris yra didžiausias padauža klasėje, iš tikrųjų išgyvena dėl ką tik įvykusių tėvų skyrybų, galbūt Ugnė, kuri juda rateliais, yra laiminga ir gyvena visavertį gyvenimą, nes turi įvairių talentų ir rūpestingą tėtį.
- Lavinti vaikų empatiją, skatinant ir padedant įsijausti į įvairių žmonių padėtį. Ką reiškia turėti judėjimo ar regėjimo negalią, būti atvykusiam iš kitos šalies, būti neįprasto kūno sudėjimo? Kaip jaučiasi žmogus, kuris skiriasi nuo kitų? Verta nuosekliai ugdyti empatiją ir skatinti vaikus suprasti, kad reikia priešintis patyčioms, priekabiavimui, kad į atskirtį stumiamus aplinkinius reikia ginti ir palaikyti.
- Įžvelgti individualius vaiko polinkius, pomėgius, gebėjimus. Ar mes juos priimame ir skatiname savi-
raišką, ar nepagrįstai slopiname? Pavyzdžiui, jeigu berniukas pasirenka siuvimo būrelį – ar mes jį palaikome, ar komentuojame, kad geriau jau būtų pasirinkęs sporto būrelį?
- Skatinti vaikus apmąstyti įvairias puses savo tapatybę (lyties, šeimos, išvaizdos, etninės priklausomybės ir t. t. aspektais), ją puoselėti ir vertinti. Kartu suprasti, kad kiekvienas asmuo turi savo tapatybės dėlionę ir turi teisę ją puoselėti ir saugoti.
- Skirti daugiau dėmesio savo, kaip mokytojo, tarpkultūrinei⁹ kompetencijai didinti¹⁰, socialinės nelygybės¹¹, diskriminacijos temoms geriau suvokti.

Idėjos temoms nagrinėti etikos pamokose

Tema „Patarimų rinkinys“

Pakvieskime vaikus grupelėmis atlikti projektą, kurio tikslas – paruošti draugui ar šeimos nariui patarimų, ką daryti, kai užklumpa negatyvūs jausmai: baimė, liūdesys, pyktis ir t. t. Iš pradžių verta aptarti su vaikais, kokių sunkių jausmų jie kartais patiria. Kokiomis aplinkybėmis tie jausmai užklumpa. Paskui, susiskirsčius grupelėmis, paruošti patarimų rinkinį (pavyzdžiui, plakatą, kurį vėliau bus galima pakabinti ant sienos), kuriame vaikai pateikia įvairių patarimų, ką daryti, užklupus slogiai nuotaikai.

Mokytojo vaidmuo ir klausimai:

- 1) **Aptarkime sunkius jausmus**, kylančius dėl patyčių.

Klausimai temai nagrinėti kartu su mokiniais: dėl ko kyla patyčios? Ar būna atvejų, kai patyčios patenkinamos? Iš ko gali būti tyčiojamosi (iš išvaizdos, (ne)turto, neįprastų pomėgių (pavyzdžiui, berniukas, kuris mėgsta „Ledo šalyje“), problemų šeimoje, gerų mokymosi pasiekimų...)?

Pasiūlykime plakate padaryti atskirą grafą, kurioje mokiniai siūlo, ką daryti vaikui, iš kurio tyčiojamosi. Ką daryti vaikams, kurie stebi patyčias (pavyzdžiui, girdi, mato, kaip kas nors pravardžiuojamas arba fiziškai skriaudžiamas)?

- 2) **Aptarkime**, ar visi turi teisę į liūdesį ir ašaras. Ar ir berniukai verkia? Ar vyrai verkia? Ar tai sveikas elgesys, būdingas visiems žmonėms?

⁹ Tarpkultūrinio pažinimo vadovas dirbantiems su trečiųjų šalių piliečių šeimomis. Tarptautinė migracijos organizacija, 2013.

¹⁰ Pažėraitė A. Tarpkultūrinio ugdymo Lietuvos mokyklose link: atvejo studija. Vilnius, 2012.

¹¹ Bendraamžių švietėjų metodinis leidinys „Pozityvas“. Nacionalinis socialinės integracijos institutas. 2011. – <http://ivai-rovesnamai.lt/uploads/8/6/1/6/8616620/pozityvas.pdf>.

- 3) **Pamąstykite**, ar tik mergaitės turi būti paslaugios, atjaučiančios, malonios kitiems? O berniukai?
- 4) **Atkreipkite mokinių dėmesį** į agresyvių elgesį konfliktinėse situacijose. Ar agresija – tinkamas elgesys? Kaip spręsti įtampas situacijas, kad ir viena, ir kita šalis bandytų viena kitą suprasti? Kaip išvengti pakelto tono ar netgi fizinių veiksmų?
- Kad diskusija vyktų sklandžiau, į svečius galima pasikviesti psichologą.

Tema „Jautrumo laboratorija“

Pakvieskite vaikus atlikti tyrimą, ką reikėtų žmogui, turinčiam negalią (pavyzdžiui, judančiam su rateliais) atvykti į mokyklą dirbti mokytoju, mokyti arba kaip svečiui.

Suskirstykite vaikus grupelėmis ir pasakykite, kad visi vaikai visą savaitę turės stebėti aplinką ir įsivaizduoti, kaip reikėtų joje judėti su rateliais. Mokiniai turės pasidomėti, ar patogų atvykti nuo namų iki mokyklos? Ar šaligatviai pritaikyti? Ar viešasis transportas patogus? Ar lengvai galima patekti į mokyklą? O joje judėti? Kaip sektųsi apsipirkti? O pabūti gryname ore?

Išanalizavę aplinką, vaikai grupelėmis turi parengti savo tyrimo rezultatų pristatymą (galima skaičiais išreikšti, kiek nepatogių šaligatvių, laiptų, durų ir t. t.), aptarti fizines (ir emocines) kliūtis, su kuriomis susiduria žmonės, turintys negalią. Būtų svarbu kai kur pateikti siūlymų, kaip kurie nors sunkumai galėtų būti sprendžiami¹². Plėtojant temą galima aptarti, kaip jaučiasi žmonės, turintys judėjimo negalią¹³, kaip vaikai supranta šūkį „Negalia – ne kliūtis“.

Papildomi klausimai temai aptarti: kam dar sunku judėti tokiose vietose? (Tėvams su vaikų vežimėliais, vyresnio amžiaus žmonėms, kurie juda su vaikštyne, stumiama priešais save, ir pan.)

Parengtą bendrą klasės projektą ar pasiūlymą galima pristatyti ir mokyklos direktoriui, miesto merui.

Tema „Mano herojus (herojė)“

Pakvieskite vaikus pamąstyti, kokie žmonės mus įkvepia ką nors pradėti veikti, kuo nors domėtis ar netgi būti šiek tiek geresnius? Kokių savybių tokie asmenys turi turėti? Ar klasės vaikai turi tokių asmenų, kurie juos žavi ar įkvepia? Tokie žmonės juk gali būti bet kas: kaimynai, poliklinikoje priimančios gydytojos, taip pat ir Nobelio premijų laimėtojai ar mėgstami aktoriai.

Paprašykite mokinius pristatyti klasei savo autoritetus. Kad užduotis būtų įdomesnė, pasiūlykite keletą kategorijų, pavyzdžiui, pristatyti vieną autoritetą moterį, vieną – vyrą ir vieną – ne lietuvį. Pažadėkite mokiniams, kad ir jūs pristatysite savo autoritetus. Herojus galima nupiešti, padaryti koliažą iš iškarpy, parengti muzikinį pristatymą ir pan.

Klausimai temai išplėtoti: kas formuoja mūsų norus ir siekius? Galbūt žiūrėti filmai, laidos, skaitomos knygos, žurnalai? Kas dar? Kokių išraiškingu, spalvingu, stipriu charakteriu pasižyminčių personažų mergaičių ir berniukų iš literatūros, animacijos, filmų vaikai žino? Aptarkite ir mergaitėms skirtų žurnalų turinį: ar juose pakanka pavyzdžių apie norus ir troškimus, siekius, kurie nėra susiję vien su grožio puoselėjimu? O koks berniukams skirtų žurnalų turinys? Koks galėtų būti vaikams skirtų žurnalų turinys?

¹² Negalia – ne kliūtis būti, 2012 – <https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/negalia-ne-kliutis-buti.d?id=59042193>.

¹³ Negalios kamuojamų žmonių teisių aktyvistai: „Mums trukdo gyventi visai ne negalia“, 2018 – <https://www.alytausnaujienos.lt/aktualijos/negalios-kamuojamu-zmoniu-teisiu-aktyvistai-mums-trukdo-gyventi-visai-ne-negalia>.

Tema „Šeimų įvairovė“

Pakvieskime vaikus atlikti eksperimentą. Paprašykime visų užsimerkti ir įsivaizduoti šeimą, nebūtinai savo, o tokią, kokią jie įsivaizduoja, o gal yra sutikę ar girdėję, o gal matę filme. Savo įsivaizdavimą vaikai nupiešia ant popieriaus.

Šeimos būna labai įvairios¹⁴, o įvairovei įtaką daro kultūrinis palikimas, religija, ekonominės aplinkybės, nuolat vykstantys socialiniai kultūriniai pokyčiai. Juk yra šeimų, kuriose mama ir tėtis augina vaikus, tačiau būna, kad vyras ir moteris nėra susilaukę vaikų, tačiau jie – šeima. Yra vaikų, kuriais rūpinasi dvi mamos ir du tėčiai. Yra šeimų, kuriose vaikai neturi savo biologinių tėvų, tačiau yra auginami globėjų. Taip pat yra šeimų, kuriose vaikus augina seneliai. Arba šeimų, kuriose vaikus augina tik vienas iš tėvų.

Mokytojas pakviečia kelis vaikus pristatyti savo piešinius, papasakoti, kuo ypatinga ši šeima, kodėl vaikui įstrigo šis atsiminimas.

Pasiūlykime vaikams pabandyti sužymėti pagal svarbumą, kas šeimoje svarbiausia: atsakomybė (rūpinimasis), supratimas, pagarba, meilė. Diskutuojama: kas dar yra svarbu, kad šeimos nariai jaustųsi laimingi?

Tema „Kad atvykusios šeimos jaustųsi kaip namie“

Aptarkime su vaikais, kodėl kitų tautų asmenys atvyksta į Lietuvą (ieško darbo, kuria šeimą, prašo prieglobsčio, pamilo mūsų šalį ir t. t.). Kartu pasvarstykime, kiek lietuvių yra išvykę iš Lietuvos – į kokias šalis, kodėl? O kokios etninės grupės nuo seno gyveno, dabar gyvena Lietuvoje? Kokiomis dalimis pasiskirsto religijų įvairovė? Pasiruoškime diagramų, vaizduojančių statistinius duomenis, kuriuos su mokiniais bus galima aptarti¹⁵. Norėdami, kad vaikai geriau suprastų ir pajautų svetimšaliams kylančius išgyvenimus, **pakvieskime** vaikus pagalvoti, kaip jie jaustųsi, jei atvyktų į nepažįstamą šalį, kur visi kalba kita kalba. Galima duoti konkrečias vaidmenų korteles, kuriose nurodyta atvykėlio tapatybė, pavyzdžiui: „Tu esi Vadimas, kuriam 9 metai; kartu su tėvais atvykai iš Ukrainos. Rytoj tavo pirmoji diena klasėje. Kaip jautiesi? Ko norėtum, tikėtumeisi iš mokytojų, iš bendraklasių?“ Kitas pavyzdys: „Tu esi dešimtmetė Andrėja. Tavo mama – lietuvė, tėtis – turkas, grįžote po 8 m. gyvenimo Londone į Lietuvą. Kaip jautiesi? Ko norėtum iš mokytojų, iš bendraklasių, apie kokį jų elgesį svajotum?“

Aptarkime su vaikais, kaip atrodo kasdienybė Andrėjos ir Vadimo šeimose. Kuo gali būti gyvenimas tokioje šeimoje kitoks, ypatingas? Galbūt yra galimybė augant mokytis iškart kelių kalbų, o gal namie įvairesnė virtuvė, platesnis supratimas apie pasaulio skirtynes ir panašumus, daugiau tradicijų, švenčių ir pan.? Aptarkime ir klausimus, kurie gali kelti nerimą, kaip ir kitoms šeimoms pokyčių metu – darbo, būsto paieška, finansiniai sunkumai, mažas draugų, pažįstamų ratas, nežinoma sveikatos apsaugos sistema, galimybė užtikrinti vaikams išsilavinimą ir t. t.

Pastaba. Svarbu iškart reaguoti, jei vaikai vartoja netinkamus žodžius kitos rasės ar kilmės žmonėms apibūdinti („negras“, „babajus“, „čiūrka“, „ruskis“). Svarbu pasakyti, kad tokie žodžiai yra netinkami, įžeidūs. Aiškinkime vaikams, kad neatsargūs mūsų žodžiai gali įskaudinti ir tą žmogų, kuris nebūtinai yra iš kitos šalies, kitos tautybės ar rasės, kad nepagarbūs žodžiai gali žėisti jam artimą žmogų.

¹⁴ Sociologė: Lietuvoje nuvertinamas ekonominis šeiminių laimės dėmuo, 2017 – <https://gyvbudas.lrytas.lt/psichologija/2017/03/21/news/sociologe-lietuvoje-nuvertinamas-ekonominis-seimines-laimes-demuo-586017/>. Įvairūs šeimos modeliai – <http://www.zmogausteisiugidas.lt/lt/temos/seima/kas-yra-seima/skirtingi-seimos-modeliai>. Lietuviškosios šeimos modelis Europos kontekste (1800–1914), 2017 – <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-09-04-lietuviskosios-seimos-modelis-europos-kontekste-1800-1914/163334>.

¹⁵ Lietuvoje gyvena 154 tautybių gyventojai, 2013 – <https://www.tv3.lt/naujiena/722724/lietuvoje-gyvena-154-tautybiu-gyventojai>.

Tema pratęsti galima veikla „Tapatybių pyragas“ (1 priedas) arba „Saugesnis internetas“.

Tema „Už jūrų marių“

Nagrinėjant emigracijos temą, galima paprašyti vaikų papasakoti savo šeimos ar giminės emigracijos istorijų.

Pasidalinus istorijomis pakvieskime vaikus aptarti, kodėl kai kuriems tėvams tenka išvykti į užsienį, kaip jaučiasi vaikai, kurie lieka gyventi su globėjais ar seneliais? Kaip vaikai jaustųsi, jeigu jiems patiems tektų išvykti? Kokių jie turi pasiūlymų, kaip galima bendrauti ir palaikyti ryšį per atstumą?

Tema „Mokomės ir žaidžiame drauge“

Ši tema teikia galimybę aptarti, kaip bendrauti su vaikais, turinčiais negalią, kokių būna negalių, paminėti, kad kiekvienas mūsų galime atsidurti padėtyje, kur taps svarbu, ar yra šaligatvio bordiūras, ar durys atsidaro automatiškai, ir pan. Kartu su mokiniais pažiūrėkime filmuką¹⁶ apie vaikus, žaidžiančius krepšinį, ir jį aptarkime.

Klausimai aptarti: kokie jausmai kilo žiūrint filmuką? Kokie barjerai trukdo vaikams įsitraukti į bendrą veiklą? Ar dažnai pastebime vaikų, kurie nedalyvauja bendrame žaidime? Ką tokiu atveju darome? Ką sugalvojo šie vaikai, kad draugas su rateliais galėtų žaisti krepšinį kartu? Kaip galėtume įtraukti kitus draugus žaisti drauge? Arba mokytis drauge?

Temai plėtoti galima peržiūrėti filmuką¹⁷ apie vaiką, kuris gavo dovanų luošą šuniuką. Filmukas didina empatiją, leidžia aptarti jausmus (pyktį, atskirties neviltį), kurie kyla vaikams, patiriantiems negalią.

Tema „Statome namą, kad turėtume namus“

Namų (gyvenamųjų vietų) būna labai įvairių. Kokių namų tipų vaikai žino? Daugiabučių, nuosavų namų. Kokių dar? Pristatyti įvairių namų idėjų. Pavyzdžiui:

- namelis ant ratų – būdas gyventi keliaujant;
- namelis medyje – būdas gyventi gamtoje, ypatingai;
- mažyčiai nameliai, kuriuos galima transportuoti, – būdas apsaugoti benamius nuo peršalimo, suteikti jiems vietą, kur gali nusiprausti, pavalgyti, todėl turėti daugiau galimybių susirasti darbą. Tokio tipo nameliai kai kur siūlomi ir pabėgėliams laikinai apsigyventi¹⁸;
- socialinis būstas – būdas padėti sunkiai besiverčiančioms šeimoms ar asmenims turėti saugią ir patogią gyvenamąją vietą;
- namai iš konteinerių – būdas gyventi labai kompaktiškai, kai miestuose trūksta vietos, arba efektyvus būdas suteikti laikiną gyvenamąjį būstą pabėgėliams;

¹⁶ Filmukas apie vaikus, žaidžiančius krepšinį, kurie priima žaisti ir berniuką rateliuose: „Kids playing basketball open their hearts and invite a boy in a wheelchair to play“ – https://www.youtube.com/watch?v=QmnJJGQ_gDw.

¹⁷ Apie berniuką, kuris nemėgo savo luošo šuns: „An Animated Story of a boy who hates his disabled dog“ – <https://www.youtube.com/watch?v=9iFWyihDvCE>.

¹⁸ Architektai ir pabėgėliai kartu stato mažus namelius Berlyne: „Architects, refugees team up to build tiny houses in Berlin“ – <https://www.thelocal.de/20170807/architects-refugees-team-up-to-build-tiny-houses-in-berlin>.

- ekologiški namai – būdas gyventi gamtai nekenksminguose namuose, kur net gyventojų išskvepiamas oras paverčiamas į energiją.

Klausimai temai aptarti: namų būna labai įvairių – ar visuose juose žmonės gali būti laimingi? Ar prabangūs, dideli namai yra geresni nei maži ir kuklūs? Ar šeima gali būti prastesnė arba geresnė vien dėl to, kur ir kaip gyvena? Ką reiškia turėti namus? O ką reiškia neturėti, kur gyventi?

Tema „Renkuosi profesiją“

Šios temos tikslas – supažindinti vaikus su profesijų įvairove ir mažinti profesinę segregaciją dėl lyties. Pakvieskime vaikus peržiūrėti filmuką „Vyrų renkasi mokytojo profesiją“¹⁹ arba „Vyrų socialinėje sferoje“²⁰ ir aptarkime.

Taip pat skirkime dėmesio ir moterų, kurios pasižymėjo techninių įgūdžių reikalaujančiose profesijose, istorijoms. Įkvėpiančių pavyzdžių galima rasti knygoje „Vakaro istorijos mergaitėms maištininkėms. Šimtas pasakojimų apie išskirtines moteris“²¹. Perskaitykite patrauklius pasakojimus apie aviatorę Ameliją Erhart ar astronomę Džilę Tarter, o galbūt ir buriuotoją Džesiką Votson, aptarkite su vaikais, kokias profesijas jie ketina rinktis.

Padarykime apibendrinančią išvadą: nesvarbu, kas esu, berniukas ar mergaitė, galiu rinktis profesiją pagal savo interesus bei norus; savo pasirinkimu aš, mes visi galime griauti stereotipus, kad vienos profesijos yra „vyriškos“, kitos „moteriškos“.

Tema „Užaugęs (užaugusi) būsiu, kuo norėsiu“

Po trumpo profesijų įvairovės aptarimo pakvieskime vaikus piešti įvairių profesijų atstovus. Paskui pristatykime klasei viešoje erdvėje rečiau matomą ar vaizduojamą profesijos atstovą: darželio auklėtoją vyrą, slaugytoją vyrą ar gaisrininkę, policininkę moterį ir pan. Jei tokios galimybės nėra, su vaikais galima pažiūrėti filmuką apie netikėtus profesijos atstovus²².

Kadangi greičiausiai dauguma vaikų nupieš profesijų atstovus tos lyties, kurios dažniausiai mato filmuose ir reklamose, bus puiki proga aptarti, kodėl tam tikros profesijos siejamos vien su tam tikra lytimi. Taip pat bus galima pasikalbėti su vaikais, kodėl renkamės tam tikras profesijas: galbūt knygose matėme tam tikrų pavyzdžių, kurie buvo taikomi tik vaikinams arba tik merginoms, o galbūt tėtis, mama, teta ar senelis nuo mažens kartojo, kad tikisi, jog vaikas užaugęs dirbs būtent tą darbą? Nepamirškime pasidžiaugti kiekvieno mūsų galimybėmis, pabrėžkime, kad tereikia lavinti reikiamus gebėjimus, siekti žinių, ir galėsime įgyvendinti savo svajonę – būti tuo, kuo norime.

¹⁹ Vyrų renkasi mokytojo profesiją – <https://www.youtube.com/watch?v=0F1oWbrtLqE>.

²⁰ Vyrų renkasi socialinės sferos profesijas – <https://www.youtube.com/watch?v=4eA1Ao8mA8Y>.

²¹ Francesca Cavallo, Elena Favilli. Vakaro istorijos mergaitėms maištininkėms. Šimtas pasakojimų apie išskirtines moteris. Dvi tylos, 2017 – <https://www.knygos.lt/lt/knygos/vakaro-istorijos-mergaitems-maistinkems/>.

²² Filmukas apie klasę, kurios suvokimas apie profesinius lyčių vaidmenis pasikeitė: „A Class That Turned Around Kids' Assumptions of Gender Roles!“ – <https://www.youtube.com/watch?v=G3Aweo-74kY&feature=share&fbclid=IwAR3XUN-1IZC88w71nYTXLrQ9LPWhhvCJP0olr4u3qMRxtPtC0X1YN3MnPxg>, arba eskperimentas, atliktas Karalienės Mortos mokykloje – <https://www.youtube.com/watch?v=60nrmXCukZs>.

Tema „100 Lietuvos moterų, kūrusių istoriją“

Pakvieskime mokinius susipažinti su Lietuvos moterimis politikėmis, mokslininkėmis, švietėjomis, menininkėmis, kurių pavardžių iki šiol jie nežinojo. Lietuvos moterų judėjimas prasidėjo 1905 m. Jos siekė ne tik rinkimų teisės, bet ir ekonominės lygybės, priešinosi smurtui šeimoje, kovojo už Lietuvos nepriklausomybę. Moterys suvokė savo pareigą įsitraukti į šalies valdymą ir gynybą. Išsikovojo galimybę būti suvokiamos ne tik kaip namų šeimininkės, savo žiniomis ir gebėjimais reikšmingai gerino gyvenimą Lietuvoje. Rašant oficialiąją istoriją moterų darbai ir laimėjimai, deja, dažnai lieka nuošalyje. 100 moterų paveikslus ir biografijas galima rasti www.gap.lt puslapyje²³.

Pratęsiant temą galima remtis šių dienų Lietuvos moterų biografijomis²⁴, aptarti, kurias asmenybes žinome, su kuriomis norėtume tapatintis. Vaikai namuose gali parengti savo pasirinktos lyderės pristatymą, galbūt kai kurie vaikai norės parengti jiems gerai žinomos ar asmeniškai svarbios asmenybės biografiją pristatymą.

Tema „Kaip dalinamės buities darbais šeimoje?“

Prisiminkime skaitytas istorijas, pasakas, kuriose moterys buvo vaizduojamos besirūpinančios vaikais ir namų ruoša. Buvo laikai, kai moterys neidavo į darbą, kadaise netgi negalėdavo to daryti, nes tokios buvo visuomenės taisyklės. Buvo laikai, kai vyrai vieni turėdavo išlaikyti šeimą, todėl daug laiko praleisdamo darbe ir jiems pristigdavo jėgų pabūti su šeima, vaikais.

Aptarkime su vaikais, kaip šios taisyklės keičiasi. Kas gali rūpintis vaikais? Kas gali eiti į darbą, išlaikyti šeimą? Kas gali išvirti valgyti, įkalti vinį?

Diskutuokime su vaikais, ar ir moterys, ir vyrai geba vienodai gerai tvarkytis? Pavyzdžiui, ar lentą klasėje vienodai gerai nuvalo ir berniukai, ir mergaitės? Ar gėles gali palaistyti visi vienodai gerai? O, pavyzdžiui, išsiurbti kambarius ar išsiplauti lėkštę? O kaip vaikams atrodo, kaip geriausia dalintis darbais buityje? Jeigu moteris ir eina į darbą, ir namuose viską viena pati turi tvarkyti – ar tai sąžininga? Ar vaikai žino, kad ir tėčiai turi teisę eiti vaiko priežiūros atostogų? Kad būtų lengviau įsijausti į įvairius šeimoje atliekamus vaidmenis, pasiūlykime pažaisti grupelėmis porą situacijų.

Eiga. Vaikai susiskirsto po keturis penkis į mišrias pagal lytį grupes. Kiekviena grupelė gauna pirmą arba antrą situaciją. Vaikai vaidmenis pasirenka arba gauna atsitiktinai – tiek mergaitė gali įsijausti į tėčio vaidmenį, tiek berniukas į mamos ir pan.

1 SITUACIJA

Šeimos nariai: tėtis, mama, 10 mėn. kūdikis, 4 m. Lukas ir 7 m. Saulė. Tėtis lieka namuose su kūdikiu (jis yra vaiko priežiūros atostogose), o mama nuveda vyresnius vaikus į darželį ir mokyklą ir išskuba į darbą. Iš darbo grįžta 17:00 val.

2 SITUACIJA

Šeimos nariai: tėtis, mama, 10 mėn. kūdikis, 4 m. Lukas ir 7 m. Saulė. Mama lieka namuose su kūdikiu (ji yra vaiko priežiūros atostogose), o tėtis nuveda vyresnius vaikus į darželį ir mokyklą ir išskuba į darbą. Iš darbo grįžta 17:00 val.

²³ Moterų portretai – <http://gap.lt/moteru-portretai/>.

²⁴ 100 Lietuvos moterų – <https://www.100lietuvosmoteru.com/>.

Grupelių nariai pasiskirsto vaidmenimis ir kartu tardamiesi užpildo lentelę (2 priedas).

Mokytojo vaidmuo: paprašyti vaikus sužymėti, kas kuriuos darbus dirbs, paskui suskaičiuoti, kiek ir ko mama, tėtis, kiti šeimos nariai veikė. Koks galėtų būti darbų pasiskirstymas šeimoje? Kodėl?

Kas būtų, jei visus šiuos darbus reikėtų atlikti vienam žmogui?

Jei tėtis ar mama augina vaikus vieni, labai reikalinga pagalba – tiek vyresnių sesių ar brolių, tiek artimųjų ar draugų, nes dienos ruošos darbų yra tiek daug! O kur dar laikas pasikalbėti su vaikais, aptarti, kaip jiems sekėsi, kaip jie jaučiasi, pažaisti kartu.

Pastaba. Ši veikla leidžia pastebėti vyraujančius lyčių stereotipus, tad drąsiai juos aptarkime, skatinkime vaikus kritiškai mąstyti, leiskime pamatyti kitokią perspektyvą ir lyčių lygybės naudą.

VEIKLA „VIENODAS ATLYGIS UŽ TĄ PATĮ DARBĄ“

Tikslas: suprasti, kad už tokį patį darbą priklauso ir vienodas atlygis.

Reikalingos priemonės: 10–20 dviejų spalvų kamuoliukų, dvi dėžės ar dvi didesnės vazos.

Eiga.

Pakvieskite vaikus atlikti eksperimentą²⁵: du vaikai turi surinkti kamuoliukus į dėžę ar vazą. Vienas vaikas renka vienos spalvos kamuoliukus, kitas – kitos. Po atlikto darbo kiekvienas vaikas gauna indelį su vaisiais (riešutais ar pan.), tačiau vieno vaiko indelis pilnesnis. Aptarkite, kas nustebino šioje situacijoje, darbo įvertinime? Ar taip turėtų būti? Žinoma, atlygis už tokį patį darbą turėtų būti vienodas.

Paskatinkite vaikus atkurti teisybę – pridėti papildomų vaisių (riešutų ar pan.) mažiau gavusiajam.

Nepamirškite vaišių ir kitiems, eksperimente nedalyvavusiems, vaikams.

2. LIETUVIŲ KALBOS PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- atkreipti dėmesį, kaip pristatomos įvairios kultūros, įvairių šalių, rasų žmonės ar socialinės atskirties grupės. Paieškokime ir pasiūlykime vaikams skaityti ir aptarti tokių tekstų, kuriuose pasaulis vaizduojamas kaip įvairus, iš kurių galima matyti žmonių, kultūrų skirtynes ir panašumus, įvairovę;
- pabandyti „apversti“ įprastus personažų vaidmenis, padiskutuoti, pavyzdžiui, kaip būtų, jei Emilis iš Lionebergos būtų mergaitė, o Iljos Bereznicko sukurto animacinio filmuko „Baubas“ pagrindinė veikėja būtų berniukas. Ar mergaitė galėtų būti tokia išdykusi? O berniukas irgi bijotų baubų? Klausimai padėtų vaikams keistis nuomonėmis, pavyzdžiais ir ieškoti įvairių atsakymų;
- pasvarstyti, kuo skiriasi tautosakoje vaizduojamas žmonių gyvenimas, darbai, aplinka, tradicijos, normos nuo šiandieninio gyvenimo. Kodėl papročiai ir įpročiai keičiasi? Kaip mūsų visuomenė keičiasi?
- atkreipti dėmesį, kaip kartais netinkamai vaizduojamos įvairios etninės grupės (romai, žydai ir kt.) lietuvių tautosakoje. Galima pasinaudoti proga ir aptarti, kad žydai ir kitų tautybių žmonės buvo svarbi lietuvų kaimo ir miesto bendruomenių dalis, nemažai prisidėjusi prie kultūrinio paveldo kūrimo. Svarbu paanalizuoti ne tik tekstą, bet ir iliustracijas;
- atkreipti dėmesį į tai, kad mokiniai susipažintų su istorijomis, iš kurių gautų įkvėpimo. Svarbu padėti ne tik romų, rusų, lenkų kilmės vaikams pažinti savo tapatybę, tačiau ir lietuvių kilmės vaikams pažinti šalia esančias tautybes. Taip pat, kadangi į Lietuvą atvykstančių asmenų įvairovė didėja, pravartu pasidomėti atvykstančiųjų šalimis, jų tradicijomis ir kartu su vaikais „pakeliauti“ po kitas kultūras, susipažinti su tų šeimų kasdienybe, sunkumais, su kuriais susiduria migrantai, ir didinti vaikų empatiją (supratimą ir atjautą) kitataučiams;
- paanalizuoti ir mūsų kasdien vartojamą kalbą. Pavyzdžiui, frazės „moterų (bobų) pliurpalai“, „vyrai mūrai ažuolai“ ar žodį „didvyris“. Kaip juos vaikai supranta? Ar tik moterys daug pliurpia? O ar yra ne

²⁵ Equal pay: What do these kids understand that your boss doesn't? – https://www.youtube.com/watch?v=snUE2jm_nFA.

itin daug fizinės jėgos turinčių vyrų? Kas tokie buvo didvyriai? O ką didingo istorijoje nuveikė moterys? Gal aukojosi, gelbėjo, gydė ir mokė? Kaip jas reikėtų vadinti?

- atitinkamai reaguoti, kai vaikai vartoja netinkamus, įžeidžius žodžius („debilas“, „storas“, „ačkarikas“, „kaip boba“, „ne vyras“, „pedikas“, „lesbė“, „negras“, „babajus“, „čiūrka“ ir kt.), kurie žemina ar stumia į atskirtį²⁶.

Idėjos lietuvių kalbos pamokoms

Tema „Skaitydami plečiame savo pasaulį“

Skatinkime vaikus, ypač berniukus, domėtis skaitymu. Diskutuokime su mokiniais: ką mums duoda skaitymas? Kokią literatūrą dažniausiai mėgstame skaityti? Kokie mergaičių, kokie berniukų vaidmenys labiausiai patinka? Ko reikėtų, kad skaitytume daugiau?

Kreipkite diskusiją į tai, kad vaikams būtų aišku, jog nėra berniukiškų ar mergaitiškų knygų, kad visi herojai savaip įdomūs. Kad parodytumėme platesnį skaitymo pasaulį, nurodykite ir mėgstančių skaityti vyrų pavyzdžių: Andrius Mamontovas, Marijonas Mikutavičius, Svaras (grupės „G&G Sindikatas“ atlikėjas), krepšininkai Antanas Kavaliauskas, Mindaugas Kuzminskas ir t. t. Kokių pavyzdžių vaikai dar žino? Gal jų tėčiai, seneliai?

Idėja temai pratęsti: pakvieskite vaikus grupelėmis sukurti socialinę reklamą, kuri skatintų žiūrovus skaityti.

Tema „Ar viskas, ką perskaitau, yra tikra?“

Kartu su vaikais **kritiškai vertinkime** žiniasklaidos ir reklamos turinį. Aptarkime, ar visada tai, kas pateikiama žiniasklaidoje, yra tikra, teisinga?

Kaip mus veikia reklamos žinutės? Ko mus moko? Kokią nuomonę formuoja, jei matome tik reklamas, įtvirtinančias stereotipus?

Pasiūlykite mokiniams namuose su tėvais ar globėjais panagrinėti žiniasklaidos žinutes ir rasti pavyzdžių, kur, vaizduojant žmones ar esamą situaciją, įtvirtinami stereotipai. Pavyzdžiui, skalbimo miltelių reklama skiriama vien moterims, o automobilių – vien vyrams. Lietuvos visuomenė beveik visada rodoma vienodai: baltaodžiai, standartinė (mama, tėtis ir vaikai) šeima, tik su katalikų religijos simboliais. Pakvieskite vaikus perkurti reklamą ar skelbimą, kad jis atspindėtų Lietuvos žmonių įvairovę.

Tema „Žurnalas visiems“

Atkreipkite dėmesį į vaikus siūlomų žurnalų turinį. Juose mergaitės skatinamos puoštis, būti gražios, berniukai – domėtis technologijomis, sportu, istorija ir t. t. Ar įvairūs Lietuvos vaikų poreikiai, interesai, domėjimosi sritys yra aprėpti? Kokie yra suaugusiesiems, tėvams skirti žurnalai? Aptarkime, ar toks žurnalų turinys turi įtakos besiformuojantiems pomėgiams, interesams? Ar galėtų būti vienas bendras žurnalas berniukams ir mergaitėms, moterims ir vyrams? Ar galėtų tas pats žurnalas būti vienodai įdomus ir aktualus asmenims, turintiems negalią, asmenims, atvykusiems iš kitų šalių?

²⁶ „Vaikų linijos“ patarimai apie patyčias – <https://www.vaikulinija.lt/ieskantiems-pagalbos/tevam-naudinga-informacija/#-sidebar>.

Suskirstykime vaikus grupelėmis ir pakvieskime sukurti žurnalą, kuris būtų įdomus visiems, nepriklausomai nuo lyties, šalies, socialinės klasės. Paprašykime vaikų argumentuoti žurnalo turinio pasirinkimus. Galbūt kuriems nors vaikams taip patiks kurti žurnalą, kad tai taps klasės tradicija? Galbūt mokyklos interneto puslapyje atsiras šio žurnalo rubrika?

Tema „Pasakų išmintis“

Priminkime vaikams pastaruoju metu nagrinėtas pasakas, o paskui pakvieskime paklausti romų liaudies pasakos „Barvalo ir vilkas“. Jos galima klausyti tiek romų, tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis. Įgarsintą trimis kalbomis pasaką galima rasti internete²⁷. (Pasakos ištrauka pateikiama 3 priede.)

Paaiškinkime vaikams, kad romai gyvena kaimuose arba mažuose miesteliuose; kiti gyvena dideliuose miestuose. Kai kuriuose romų namų ūkiuose yra daug vaikų; kituose – vos keli vaikai arba jų nėra. Kai kurios šeimos gyvena su tėvais ir seneliais, kitos – savarankiškai. Šeima yra labai svarbi beveik visiems romams. Jie didžiuojasi savo papročiais ir kultūra.

Tema „Šiuolaikinis folkloras“

Aptarkime su vaikais: kuo įprastai mūsų tautosakoje užsiima moterys, o kuo vyrai? Ar mūsų tautosakos tekstuose (bent tuose, kurie analizuojami mokykloje) pristatomos įvairios kultūros, įvairių šalių, rasių žmonės ar socialinės atskirties grupės? Kaip tautosakoje vaizduojami kitos rasės ar kilmės žmonės? Dažnai liaudies kūryboje galima aptikti neigiamų žmonių, kurie yra kitokie arba nepažįstami, charakteristikų. Ko reikia, kad to nebūtų, kad galėtume suprasti vieni kitus?

Pasiūlykime vaikams perskaityti kurį nors tautosakos kūrinį ir pabandyti jį perkurti. Kokios šių laikų aktualijos galėtų atsispindėti šiuolaikinėje tautosakoje?

3. MATEMATIKOS PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- didinti kiekvieno vaiko pasitikėjimą savo jėgomis. Jau pradinėse klasėse kai kurie vaikai ima nepasitikėti savo jėgomis. Mokytojas galėtų (ir turėtų!) paskatinti vaikus nenuvertinti savo jėgų ir sudominti juos matematika, priartindamas siūlomas užduotis prie vaikų kasdienybės, leisdamas patiems pasirinkti aktualias temas ir spręstinas problemas;
- didinti mergaičių pasitikėjimą matematikos gebėjimais, nes yra pastebėta, kad jis ima mažėti jau pradinėse klasėse. Tam svarbu ne tik palaikyti mergaičių pastangas ir ryžtą, atliekant matematikos užduotis, pagirti už daromą pažangą, bet taip pat ir stebėti savo „žinutes“, kurias mes siunčiame berniukams ir mergaitėms apie jų gabumus: ar nesąmoningai neišsakome tam tikrų nuostatų, kad viena lytis yra geresnė techniniams mokslams, o kita – pavyzdžiui, kalboms? Ar kuriame erdvę, kurioje gali reikštis visi vaikai, ar skiriame pakankamai sudėtingas užduotis visiems vaikams? Pakankamai sudėtingos užduotys ne tik teikia galimybę lavinti įgūdžius, gebėjimus, bet ir motyvuoja mokinius. Atkreipkime dėmesį, ar pasakodami apie mokslui nusipelnčius asmenis, kalbame tik apie vyrus, ar ir apie moteris? Verta atkreipti dėmesį ir į darbą grupelėmis – kas joms vadovauja, kas pristato grupės rezultatus? Svarbu, kad ir berniukai, ir mergaitės turėtų vienodas galimybes atlikti įvairias funkcijas, žinotų, jog yra gabūs.

²⁷ Susan Barfield, Vida Beinortienė, Aušra Simoniukštytė. Barvalo ir vilkas. 2018 – <http://ivairovesnamai.lt/med382iaga-pe-dagogams.html>.

Idėjos matematikos pamokoms

Tema „Šeši ar devyni“

Pakvieskime du savanorius į klasės priekį, kur ant grindų padėtas popieriaus lapas, ant kurio užrašytas skaičius 6 (ar 9). Mokiniai, stovėdami priešais vienas kitą, mato skirtingą skaičių. Vaikų užduotis pasakyti vienas kitam, ką mato, ir pabandyti pakeisti vienas kito nuomonę. Kadangi tai beveik neįmanoma, pasiūlykime padiskutuoti su visa klase, kodėl yra teisūs abu mokiniai.

Diskusija: Ką reikėtų daryti, kad vieni kitus geriau suprastume? Kodėl visada reikia stengtis pamatyti situaciją, įvykį, faktą kito akimis, iš kito taško?

Tema „Įvairovės statistika“

Pakvieskime vaikus pasigilinti, kokios žmonių tapatybės vaizduojamos skaitomose knygose, enciklopedijose ar žiūrimuose animaciniuose filmuose, ir paskaičiuoti, kiek herojų berniukų (vyrų), kiek mergaičių (moterų)? Ar matome ir kitos rasės žmonių? Žmonių, turinčių negalią? Galima pasirinkti visą savaitę stebėti reklamas (televizijoje, žiniasklaidoje, gatvėse, parduotuvėse ir t. t.) ir padaryti atitinkamas išvadas.

Paprašykime palyginti gautus skaičius ir aptarkime, kokie vaidmenys įprastai tenka herojams vyrams, o kokie – herojėms moterims. Kokia nuomonė apie tai, kas turi daugiausiai galių, formuojama? Ar skirtingi mūsų nuomonė apie moteris herojes, jei jų reklamos viešojoje erdvėje matytume daugiau?

Tema „Įvairovės statistika klasėje“

Paruoškime keletą diagramų, vaizduojančių klasės mokinių sudėtį skirtingais aspektais (pavyzdžiui: kiek berniukų, kiek mergaičių, kiek devynmečių, o kiek dešimtmečių, kiek šviesiaplaukių, kiek tamsiaplaukių, dėvinčių įvairių spalvų rūbus ar pan.). Atkreipkime dėmesį į klasės, mokyklos, šalies, pasaulio vaikų įvairovę: kokie mes visi skirtingi ir kiek daug turime bendro!

Paprašykime mokinių pavadinti **bendrybes**. Galima, pasiskirsčius grupelėmis, net surengti draugiškas varžybas, kas daugiau bendrybių atras ir nurodys.

Padarykime apibendrinančią išvadą: mūsų panašumai ir bendrybės mus jungia, o skirtybės padaro mūsų klasę turtingesnę ir įdomesnę.

Diskutuojama: ko reikėtų, kad mūsų mokykla (mokiniai, mokytojai ir kiti darbuotojai) būtų atviri įvairovei, draugiškai ir pagarbiai priimtų bei bendrautų su skirtingai atrodančiais, kalbančiais įvairių rasių, religijų žmonėmis, turinčiais negalią žmonėmis ir t. t.?

Prieš tai rekomenduotina aptarti galimus tapatybės aspektus (1 priedas).

Svarbu: rinkdami duomenis, kalbėkimės su vaikais, nespręskime už juos apie jų išvaizdą, kilmę, religiją, šeimos formą ir pan.

4. PASAULIO PAŽINIMO PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- padėti vaikams suprasti pasaulio sudėtingumą ir įvairovę. Vaikams svarbu išmokti, kaip elgtis ir kaip pagarbiai reaguoti susidūrus su kitokiais įpročiais, papročiais, tradicijomis, galimybėmis, kaip bendrauti su įvairiais žmonėmis ir kaip priimti jų neįprastumą. Dažnai net ir mes, suaugusieji, neturime nei patirties, nei supratimo, kaip elgtis sutikus neregį, žmogų rateliuose, kitakalbį ar kitos rasės žmogų ir t. t. Padėkime vaikams susiorientuoti ir pamokykime, kaip derėtų elgtis, kad šios situacijos keltų kur kas mažiau įtampos ir sutrikimo;
- mokyti paprašyti pagalbos sau ir suteikti pagalbą kitiems. Kai vaikas nejaučia gėdos „pasiskųsti“, kai supranta, kaip yra svarbu kam nors pranešti apie problemą, su kuria negali susitvarkyti pats, kai supranta pareigą nelikti pasyviu stebėtoju, sumažėja patyčių ir priekabiavimų;
- įvertinti, ko tikimės iš berniukų, gvildendami socialines temas, kiek pripažįstame, kad jie geba rūpintis kitais, būti švelnūs, kruopštūs, ir ko tikimės iš mergaičių, kai eksperimentuojame, atliekame bandymus. Ar lūkesčiai abiem lytims vienodi? Jeigu taip, ar pakankamai pasistengiame, kad visi vaikai atskleistų savo gebėjimus ir talentus?
- stengtis diskutuoti apie įvairias išankstines nuostatas pasaulyje: lyties, rasės, tautybės, kultūros, ekonominio statuso, religijos, seksualinės orientacijos požiūriais. Apie stereotipus kalbėtis galima aptariant patyčias: kodėl juokiamės iš kitataučių? Kodėl juokuose dažnai būna menkinimo prieskonis? Kodėl mums keista matyti žmones, turinčius negalią, kodėl norisi vėpsoti? Kodėl taip retai juos matome? Kodėl gėdijamės neturto? Diskutuojant apie lyčių stereotipus, kaip pavyzdžius galima paminėti neva vien mergaitėms ar berniukams skirtus žaislus, žaidimus, animaciją: ar tiek berniukai, tiek mergaitės gali žaisti su visais žaislais, visus žaidimus?
- nagrinėjant istorijos temas, galima diskutuoti apie visuomenėje nusistovėjusias vertybes. Kas jas nulemia? Kalbėdami apie kunigaikščių Gedimino, Vytauto laikų Lietuvą, džiaugiamės, kad jie gerbė įvairias tautybes Lietuvos teritorijoje. Kokia padėtis dabar? Ar gerbiame įvairių kultūrų žmones? Sunkiais Lietuvai laikais daug lietuvių turėjo pabėgti į kitas šalis apsisaugoti. Kuo tai skiriasi nuo dabar atvykstančių pabėgėlių padėties? Lietuvos moterims suteikta teisė balsuoti 1918-aisiais. Iki tol buvo teigiama, kad jos nepakankamai protingos spręsti tokiais svarbiais klausimais. Ar dabar tai neatrodo keista? Taip pat buvo netikima, kad vyrai sugebėtų pasirūpinti vaikais ar namų ruoša. Kaip yra iš tikrųjų? Kokių dar stereotipų yra likę? Anksčiau žmonės, turintys negalią, visai nedalyvaudavo visuomeninėje veikloje, neturėdavo galimybių dirbti. Kaip pasikeitė padėtis?

Idėjos pasaulio pažinimo pamokoms

Tema „Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetis“

Pakvieskime vaikus susimąstyti apie praeities svarbą dabarčiai: ką valstybei ir visuomenei pavyko nuveikti per praėjusį šimtmetį, kokius svarbiausius tikslus keliame sau per antrąjį atkurtos valstybės šimtmetį? Nepamirškime ir mažiau populiarių, bet itin svarbių temų: pavyzdžiui, 2018 11 02 d. sukako 100 metų, kai Lietuvoje buvo įteisinta moterų teisė balsuoti²⁸. Aptarkime su vaikais reikšmingus Lietuvos moterų darbus seniau ir dabar. Pamoką galima pradėti citata: „Supraskite, jog tik laisvės ir teisybės trokštanti moterė-pilietė gali tikrai naudingus darbus Tėvynei gaminti.“ Taip kalbėjo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Lietuvos rašytoja, publicistė ir politinė aktyvistė, kovojusi už moterų teises. Kokias žymias šių laikų moteris vaikai žino? Ką šios moterys veikia?

Pabrėžkime šiuolaikinės Lietuvos laimėjimus žmogaus teisių srityje.

Tema „Mūsų teisės, be kurių neįsivaizduojame šiandienos“

Aptarkime su žmogaus teisėmis susijusius pokyčius, nagrinėdami istorinės kaitos temas. Kadaise vaikai dirbdavo net anglies kasyklose. Kadaise juodaodžiai buvo vergai. Kadaise žmonės, turintys negalią, neturėjo jokių galimybių mokytis, dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Kadaise moterys negalėjo balsuoti, eiti į darbą, vienos vaikščioti gatvėmis, o kad vyrai prižiūrėtų vaikus, net minčių nekildavo. Kai kuriose pasaulio vietose, valstybėse šių mums savaime suprantamų teisių žmonės neturi dar ir dabar. Kai kur net ir vaikai turi dirbti vietoj to, kad eitų į mokyklą ir turėtų laiko žaidimams²⁹. Kur dažniausiai ir pigiausiai siuvami drabužiai, kurie atkeliauja ir į Lietuvoje esančias parduotuves? Kinijoje, Indijoje, Bangladeše...

Nagrinėkime išsamiau *Vaiko teisių konvenciją*³⁰. Kuo ši konvencija reikšminga vaikams?

Papasakokime vaikams apie šias dabar Lietuvoje turimas teises ir pakvieskime pamąstyti, kodėl turėti vienodas teises žmonėms yra gerai, kodėl naudinga? **Diskutuokime** su vaikais arba pakvieskime juos grupelėmis nupiešti medį, ant kurio šakų, lapų, vaisių surašytos ir įvairios žmogaus teisės, ir nauda, galimybės, kurias jos teikia visiems žmonėms. Pavyzdžiui, vaikų teisė į mokslą užtikrina, kad visi vaikai gali lankyti mokyklą, teisė į apsaugą nuo išnaudojimo ir (ar) smurto – kad vaikai gali žaisti, mokytis, o ne dirbti nepakeliamus darbus, kad nebūtų skriaudžiami nei suaugusiųjų, nei kitų vaikų, teisė nepatirti rasizmo reiškia, kad nė vienas žmogus negali būti vertinamas prasčiau dėl jo odos spalvos, ir pan. Vaikų sukurti medžiai gali tapti parodėle mokyklos koridoriuje ar bibliotekoje.

Plačiau **padiskutuoti** apie žmogaus teises galima pasikvietus į svečius žmogaus teisių ekspertų.

Ši veikla gali būti siejama su Tarptautine žmogaus teisių diena, kuri yra minima gruodžio 10-ąją.

Tema „Žemėlapis visiems“

Pakvieskime mokinius nubraižyti žemėlapi, rodantį, kaip patekti į mokyklą ir ateiti iki klasės, iki bibliotekos, iki valgyklos, sporto salės, tualetų ir kitų kasdienių svarbių mokyklos gyvenimo punktų.

²⁸ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-11-02-politologe-i-matonyte-lietuvos-moteru-politikiu-aukso-amzius-jau-prae-jo/172655>.

²⁹ Vaikų darbas: kultūra ar nevilts, 2016 – <http://www.vartotojai.lt/index.php?id=10468>.

³⁰ JT vaiko teisių konvencija – <http://unicef.lt/veikla/vaiko-teisiu-konvencija/>. JT vaiko teisių konvencijos santrauka – <http://unicef.lt/wp-content/uploads/2017/08/Konvencijos-santrauka.pdf>.

Mokiniai turi parengti ne bet kokį žemėlapij, o tokį, kuriuo būtų patogų naudotis ir asmenims, turintiems judėjimo negalią, ir užsieniečiams, gerai nemokantiems lietuvių kalbos. Į ką reikia atkreipti dėmesį, kad judėjimo negalią turintys asmenys galėtų juo naudotis? O kokių reikia nuorodų, ženklų, kad ir lietuviškai nesuprantantys asmenys galėtų susigaudyti?

Kiekviena grupelė pristato savo žemėlapij. Visi kartu aptarkite, ar šiame mieste (miestelyje, kaime) yra gera gyventi visiems: ir užsieniečiams, ir žmonėms, turintiems negalią, ir vyresnio amžiaus žmonėms?

Tema „Naujieji metai įvairiose kultūrose“

Supažindinkime vaikus su įvairių tautų kalendorinėmis šventėmis³¹. Jei turime galimybę, įvairių tautų ir religijų švenčių bei tradicijų aptarimą suderinkime su vizitu į Tolerancijos muziejų, Tautinių mažumų bendrijų namus arba pasikvieskime į svečius romų, musulmonų ar Afrikos bendruomenės organizacijų narių ir pan.

Surenkime viktoriną. Tam reikės parengti viktorinos klausimus (4 priedas) ir paskirstyti mokinius komandomis po keturis penkis vaikus. Viktorinos klausimus galima sumaišyti, galima dėti pagal kultūras, galima lengvesnius kelti pirmame ture, sudėtingesnius – antrame ir pan. Kadangi žaidimas skirtas vaikams, rekomenduotina klausimus pateikti su atsakymų variantais. Daugiau apie įvairių kultūrų tradicijas ir idėjų viktorinų klausimams galima rasti stalo žaidimo knygelėje „Apie kultūras“.

Tema „Mokslo atradėjai“

Analizuodami, kaip pasikeitė žmonių gyvenimas dėl mokslo atradimų, aptarkime su vaikais, kokius mokslininkus ir mokslininkes jie žino. Jei vaikai išvardins daugiau vyrų mokslininkų nei moterų, pakvieskime juos paanalizuoti, kodėl moterims ir kitų rasių asmenims sunkiau kopti karjeros laiptais. Pirmą – sunku turėti troškimų, aukštų siekių, jeigu aplinkoje nematai jų įgyvendinimo pavyzdžių. Antra – nelengva turėti tiek užsispyrimo ir išbūti aplinkoje, kurioje esi kitoks, ypač jei tavo vertina kaip ne tokį gabų vien dėl to, kad esi moteris arba kad tavo oda yra kitos spalvos³².

Pasakojimų apie nemažai pasiekusias moteris yra knygoje „Vakaro istorijos mergaitėms maištininkėms“³³. Čia labai paprastai ir patraukliai aprašytos įvairių moterų istorijos, kurios įdomios ir mergaitėms, ir berniukams. O aprašytosios moterys yra ir įvairių rasių, ir iš įvairių šalių bei laikų.

5. DAILĖS PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- **panagrinėti** aplinkos dizaino elementus, siūlomus produktus. Kodėl net mokymosi priemonės yra skirtos „skirtas berniukams“ ir „skirtas mergaitėms“? O gal mokymosi priemonės galėtų būti tokio dizaino, kuris tiktų ir berniukams, ir mergaitėms?
- aptarti tam tikrų spalvų reikšmes, jų simboliką; kuo ypatingos mėlyna (žydra) ir rožinė spalvos? Kaip keitėsi spalvų reikšmė³⁴? Ar tikrai berniukai ir mergaitės turi dėvėti tam tikrų spalvų drabužius?

³¹ 365. Stalo žaidimas apie kultūras. Lygių galimybių plėtros centras, 2012 – <http://ivairovesnamai.lt/med382iaga-pedagogs.html>.

³² Tyrimas: mokymosi kryptis vaikai dar renkasi pagal lyčių stereotipus, 2017 – <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/tyrimas-mokymosi-kryptis-vaikai-dar-renkasi-pagal-lyciu-stereotipus-829834?full>.

³³ Francesca Cavallo, Elena Favilli. Vakaro istorijos mergaitėms maištininkėms. Šimtas pasakojimų apie išskirtines moteris. Dvi tylos, 2017 – <https://www.knygos.lt/lt/knygos/vakaro-istorijos-mergaitems-maistininkems/>.

³⁴ Anksčiau rožinė buvo berniukų spalva, o mėlyna – mergaičių. Kas pasikeitė? 2018 – http://www.technologijos.lt/n/mokslas/idomusis_mokslas/S-67555/straipsnis/Anksčiau-rožinė-buvo-berniuku-spalva-o-mėlyna---mergaiciu-Kas-pasikeitė.

- **apžvelgti** dailininkų, menininkų (vyrų ir moterų) biografijas – kokios jų asmeninės istorijos? Įvairių tautybių, rasių, negalią turinčių menininkų biografijos, kūrybos pavyzdžiai gali praplėsti pasaulio įvairovės suvokimą.

Idėjos dailės pamokoms

Tema „Spalvinimo knygelė visiems vaikams“

Pakvieskime vaikus sukurti spalvinimo knygelę, kuriomis galėtų naudotis lėktuvu keliaujantys vaikai. Kadangi keliauja įvairių tautybių, religijų, šeimų vaikai, svarbu, kad paveikslėliai atspindėtų jų gyvenimo kasdienybę. Parodykime pavyzdžių, kaip knygelėje gali tilpti įvairių rasių, profesijų žmonės ar vaikų mėgstami žaislai. Pagaminę knygeles, vaikai gali paaiškinti, kuo jų knygelė yra patraukli visiems vaikams.

6. MUZIKOS PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- **aptarti** įvairius muzikos instrumentus ir tai, ar jais gali groti visi norintieji. Ar muzikuoti gali ir žmonės, turintys fizinę ar protinę negalią? (Pavyzdys gali būti asmenų, turinčių protinę negalią, muzikinę grupę „Pertti Kurikan Nimipäivät“, 2015 m. „Eurovizijoje“ atstovavusi Suomijai.);
- **išbandyti** įvairius instrumentus. Neužmirškime, kad būtina reaguoti į pašaipius komentarus ar teiginius, kad tai nėra berniukui ar mergaitei tinkama veikla. Jei reikia, padrąsinkime vaikus, priminkime, kad, pavyzdžiui, groti arfa gali ir berniukai, o būgnais – ir mergaitės;
- **aptarti** ir tai, kaip atrodo muzikos atlikėjai šiais laikais. Kuo skiriasi vyrai atlikėjai nuo moterų atlikėjų? Kiek reikšmės populiariojoje muzikoje teikiama moterų (palyginti su vyrais) išoriniam patrauklumui? Kaip merginos ir vaikinai vaizduojami muzikiniuose klipuose? Kodėl?

Idėjos muzikos pamokoms

Tema „Mūsų klasės „Eurovizija“

Aptarkime kartu su mokiniais, koks tarptautinio konkurso „Eurovizija“ tikslas, kuo šis konkursas ypatingas, kad jame dalyvauja įvairiausių tautų, galių, gebėjimų, kalbų, rasių, amžiaus dalyviai.

Pasiūlykime vaikų grupėms įgyvendinti įvairius scenarijus, pavyzdžiui: „mergaičių roko grupė, kuri groja būgnais, klavišiniais ir smuiku“, „mišri grupė, kurioje dainuoja du atlikėjai“, „grupė, kurioje vienas solistas (ar solistė), o kiti – gatvės šokių (arba modernaus šokio) šokėjai (ar šokėjos)“ ir t. t. Per dvi savaites kiekviena grupė turi nuspręsti, kuria kalba dainuos, kaip šoks, ir sukurti pasirodymą, kurio metu imituotų grojimą instrumentais, būtų atitinkamai apsirengę, galbūt išmokę šokio judesius. Mokytojo vaidmuo yra palaikyti vaikų idėjas, paskatinti imtis tų vaidmenų, kurių dar nėra bandę ar kuriems reikėtų papildomai ruoštis, ir leisti pasirinkti ir sukurti tokį kūrinio atlikimą, kad jis atspindėtų, kas svarbu grupei.

Aptarkime su mokiniais, kas svarbu atlikėjų laikysenoje, priminkime, kad tai vaikų „Eurovizija“, kad kiekvieno asmens autentiškumas yra svarbiausia. Pasinaudokime mokyklos ištekliais: galbūt turime scenos rūbų, instrumentų, praverstų ir šokių ar muzikos specialistų konsultacijas.

7. ŠOKIO IR TEATRO PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- **išbandyti** įvairius vaidmenis, įsijausti į įvairias situacijas, personažus;
- **palaikyti** ir drąsinti neįprasta veikla norinčius užsiimti vaikus;

- **pristatyti** įvairių talentingų šokio, teatro veikla užsiimančių asmenų – vyrų, moterų, kitataučių, asmenų, turinčių negalią³⁵.

8. TECHNOLOGIJŲ PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- nuosekliai **ugdyti nuostatą**, kad kiekvienas gali užsiimti bet kokia veikla. Svarbu įtikinti, kad tiek berniukai, tiek mergaitės mokėtų pasirūpinti savimi – pasigaminti maistą, įsisiūti sagą ar užlopyti skylę drabužyje, įsukti varžtą, pripūsti dviračio ar automobilio padangą ir pan.;
- **atkreipti dėmesį** į tai, kad anksčiau mokyklose berniukų ir mergaičių technologijų pamokos buvo atskirtos, o dabar nebe. Kaip mokiniams atrodo, kodėl toks sprendimas buvo priimtas, ir ar jis teisingas?
- **pabrėžti**, kad ir žmonės, turintys negalią, gali užsiimti įvairia veikla, turi įvairių pomėgių, talentų ir troškimų; verta nurodyti pavyzdžių, kur visokie žmonės užsiima įvairia veikla.

9. KŪNO KULTŪROS PAMOKOSE REKOMENDUOJAMA:

- **kurti visiems palankią aplinką**, kur yra pripažįstami visų, net ir fiziškai silpniausių, vaikų sportiniai gebėjimai. Nors norisi džiaugtis tais, kurie rodo išskirtinius gebėjimus, nepamirškime pasidžiaugti ir silpniau pasiruošusiais. Ypač atkreipkite dėmesį į „varžytuves“ tarp vaikų, dažniausiai berniukų – ar iš silpnųjų nesišaipoma, ar jie nevadinami „bobomis“? Jeigu girdime panašaus pobūdžio komentarus, būtinai stabdykite ir paaiškinkite, kodėl tai žeidžia ne tik asmenį, kuriam tai taikoma, bet ir kitus vaikus, priminkite, kad mes esame skirtingi ir skirtingai vystomės, turime skirtingas galias. Stebėkite, kad mergaitės nesijaustų užgožtos berniukų: nors iki paauglystės abiejų lyčių fizinis pajėgumas iš esmės nesiskiria, vis dėlto berniukai neretai linkę dominuoti fizinių veiklų metu. Taip pat svarbu paaiškinti, kad nėra atskiro sporto mergaitėms ir berniukams, visos sporto šakos priklauso visiems;
- diskutuoti apie tai, kodėl judame, mankštinamės, sportuojame. Svarbu pabrėžti kūno sveikatą ir būtinybę priimti (džiaugtis) ir vertinti savo kūną tokį, koks jis yra. Pabrėžkite, kad ne visų žmonių, net tų, kurie sportuoja, kūnai yra liekni – tiek vyrai, tiek moterys yra skirtingų sudėjimų. Visi kūno sudėjimai yra puikūs, net jei kartais taip ir neatrodo. Aptarkime: o kokie turėtų būti kūnai? Kas tai nusprendžia? Kokius kūnus dažniausiai matome reklamose, filmuose? Kodėl? Ar tikrai tik tokie žmonės ir būna? Kaip jaučiasi žmonės, kurių kūnai kitokie? Skirkite laiko žmonių, turinčių negalią, sportui, paraolimpinėms varžyboms aptarti. Svarbu nuo mažiausių dienų ugdyti suvokimą, kad greta mūsų gyvena įvairiausio kūno sudėjimo, išvaizdos, gabumų ir pajėgumo žmonės, ir jie, nors skirtingi, bet vienodai vertingi;
- domėtis, ar visi vaikai jaučiasi saugūs kūno kultūros pamokų metu, persirengdami. Susitarkime su mokiniais: jeigu jie jaučiasi nejaukiai, gali drąsiai ateiti ir pasakyti apie tai mokytojui, tokiu atveju bus ieškoma saugaus ir visiems priimtino sprendimo;
- stengtis, kad mūsų kalboje ir veiksmuose neatsispindėtų tam tikri lūkesčiai lyties atžvilgiu: ar, kalbėdami apie futbolą, krepšinį, neminime tik vyrų, o apie gimnastiką – tik moterų? Stenkimės, kad sportiniai žaidimai nebūtų skirstomi pagal lytį (kvadratą žaidžia tik mergaitės, krepšinį – tik berniukai), skatinkime visus vaikus įsitraukti į įvairias judėjimo, mankštinimosi veiklas, ieškome būdų stiprinti kiekvieno vaiko gebėjimus.

³⁵ Šokėjo Sergej'aus Polunin'o pasirodymas „Take Me to Church“ – <https://www.youtube.com/watch?v=c-tW0CkvdDI>; žmonių, turinčių negalią, baletas pasirodymas „She Without Arm, He Without Leg“ – <https://www.youtube.com/watch?v=L-nLVRQCjh8c>; Sutrikusios klausos žmonių šokis, sutrikusio regėjimo žmonių muzikavimas – <https://www.youtube.com/watch?v=-nMOJZhLm2k>.

IV VAIKO SAUGUMO UŽTIKRINIMAS: PRIEKABIAVIMO IR SMURTO PREVENCIJA PRADINĖSE KLASĖSE

Kas yra priekabiavimas?

Priekabiavimą galima įžvelgti tuo atveju, kai tam tikrais veiksmais yra kuriama grėsminga, priešiška, menkinanti, žeminanti, nemaloni atmosfera. Kartais priekabiaujama net ir nenorint nieko blogo – tai gali būti nepageidaujamas dėmesio rodymas, kuriuo nepaisomos, negerbiamos kito asmens ribos. Todėl svarbu mokyti vaikus reikšti savo jausmus tinkamai. Gebėjimas suvokti kylančias emocijas yra svarbus emocinio intelekto bruožas. Nei tampymas už kasyčių, nei bandymas pakelti sijoną negali būti traktuojamas kaip dėmesio ar susižavėjimo išraiška, nes taip mes mokome vaikus, kad visai normalu, jog meilė sukelia nemalonią savijautą, gėdą, skausmą. Suaugusiųjų pareiga tokius veiksmus stabdyti, aiškiai parodyti, kad jie nėra tinkami, ir priminti apie kiekvieno mūsų turimas asmenines ribas ir teisę jas nusistatyti patiems. Jeigu kitas sako „ne“, tai ir turi būti suprata kaip „ne“.

Priekabiavimas lyties pagrindu gali būti fizinis, tačiau labai dažnai jis reiškiamas ir kitaip:

- žeminančiomis šnekomis apie kitą lytį („ne bobų reikalas“, „boba su kiaušais“);
- kitokios seksualinės orientacijos žmonių vadinimu nenormaliais;
- kito žmogaus menkinimu ir žeminimu lyties pagrindu;
- mimikomis ir (ar) gestais su tam tikromis užuominomis;
- nemaloniomis šnekomis, pravardžiavimais ar dviprasmiškais juokeliais;
- replikomis apie kūną, aprangą ar privatų gyvenimą;
- seksualinį atspalvį turinčiais komentarais bendraujant socialinėse medijose;
- seksualinį atspalvį turinčiais pasiūlymais ar reikalavimais.

Nors seksualinio pobūdžio priekabiavimą patiria ir berniukai, nuo jo dažniausiai kenčia mergaitės ir jaunos moterys. Mergaitės taip pat kur kas dažniau susilaukia komentarų apie savo kūną ar išvaizdą, neretai skirtingai taikomi seksualinės moralės standartai.

Kodėl vaikai nepasakoja apie patirtą priekabiavimą?

Priežasčių gali būti daug:

- baimė pabloginti padėtį ar patirti kerštą;
- grasinantis arba pataikaujantis priekabiautojo elgesys;
- baimė tapti kitų akyse skundiku arba auka;
- manymas, kad priekabiavimas praeis, jeigu į jį nebus kreipiama dėmesio;
- bejėgiškumo jausmas, netikint, kad kaip nors galima užbaigti priekabiavimą;
- savęs kaltinimas;
- abejojimas dėl to, kas patirta;
- bandoma nutraukti priekabiavimą keičiant savo elgesį, aprangą;
- patirtis, kad pasipasakojimas niekuo nepadeda.

Priekabiavimas niekada nėra pačios aukos kaltė

Dažnai, diskutuojant apie priekabiavimą, kalba nukrypsta į auką. Ji kaltinama provokavimu, netinkamu apsirengimu, gerumu, nesigynimu arba kaip tik tuo, kad gynėsi. Dažnai priekabiavimo auka patiria kaltės ir gėdos jausmus. Vis dėlto būtina prisiminti, kad ne auka, o priekabiautojas yra kaltas.

Skirti neapykantos kalbą nuo žodžio laisvės

Kad pedagogai galėtų atpažinti netinkamą elgesį, jie turi suprasti, kuo skiriasi žodžio laisvė ir neapykantos kalba. Komentuodami, kalbėdami viešai ar privačiai, turime teisę sakyti, ką norime, tačiau reikia įvertinti, ar tai niekam nekelia grėsmės, pavojaus, nežeidžia kito žmogaus orumo. Verta prisiminti pagrindinę taisyklę: vieno žmogaus teisės baigiasi ten, kur prasideda kito žmogaus teisės.

Verta skatinti susimąstyti, kad priekabiavimas ar patyčios dėl lyties, etninės kilmės, rasės, religijos ir pan. paveikia kiekvieną iš mūsų itin asmeniškai, nes tai susiję su mūsų arba mūsų artimųjų tapatybėmis. Taip pat svarbu prisiminti, kad neapykantos kalba reiškiasi ne tik sakomais žodžiais, bet ir komentarais internete (elektroninės patyčios) ar siunčiamomis žinutėmis³⁶.

Kaip vykdyti priekabiavimo ir seksualinio smurto prevenciją?

Su lytimi susijusio priekabiavimo prevenciją galima pradėti jau nuo mažiausių dienų ugdant vaikų socialinius gebėjimus: mokant išreikšti jausmus, kontroliuoti emocijas, stiprinant vaikų gebėjimą skirti nemalonas situacijas ir tinkamai jose elgtis, netoleruoti tendencingų komentarų, kuriais išreiškiami lūkesčiai vienos ar kitos lyties atžvilgiu. Svarbu mokytis ir kaip elgtis patiriant ar stebint patyčias.

Tema „Tinkami ir netinkami prisilietimai“

Aptarkime su vaikais, kas yra tinkamas ir kas – netinkamas prisilietimas: netinkamas prisilietimas mus verčia jaustis prastai, mums tampa nejauku, nemalonu, jaučiamas išgąstis, skausmas.

Tinkami prisilietimai nekelia nemalonaus jausmo – gera apsikabinti, gera, kai kas nors pritariamai paplekšnoja per petį, gera gauti tėvų bučinį į skruostą ar kaktą ir pan. Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį, ar visada apkabinimas ar bučiny yra tinkami? Tinkamas prisilietimas būna tik jei yra gaunamas sutikimas – kai aš neprieštarauju, kad mane apkabintų, paglostytų. Aptarę šiuos dalykus, padalinkime vaikams lapus, kad jie sužymėtų, kurie prisilietimai tinkami, o kurie ne (5 priedas).

Pasikalbėkime su vaikais, ką daryti, jei kitas žmogus elgiasi netinkamai (kai vaikas ima jausti nerimą, išgąstį ar skausmą). Mokykime vaikus trijų žingsnių taisyklės:

- 1) pasakau suprantamai ir pakankamai garsiai: „ne“, „stop“ ar „atstok“;
- 2) pasitraukiu iš situacijos;
- 3) papasakoju artimam suaugusiam žmogui, kuriuo pasitikiu: mokytojui, mokyklos psichologui, mamai ar tėčiui ir pan.

³⁶ „Vaikų linijos“ patarimai dėl patyčių – <https://www.vaikulinija.lt/ieskantiems-pagalbos/tevens/naudinga-informacija/#-sidebar>.

Priminkime vaikams, kur jie gali kreiptis, iškilus sunkumams: į „Vaikų liniją“ galima kreiptis pagalbos kasdien, nemokamu telefono numeriu 116 111 (nuo 11 iki 23 val.), galima parašyti laišką arba pasikalbėti internetu.

Peržiūrėkime filmuką „Kuo man gali padėti „Vaikų linija“, padrąsinkime vaikus kreiptis pagalbos tiek į jus, tiek į „Vaikų linijos“ konsultantus.

Tema „Apatinių drabužėlių taisyklė“

Aiškindamiesi apie kūno dalis ar apie privatumą, būtinai aptarkime apatinių drabužėlių taisyklę. Taisyklė gana paprasta: tos kūno vietos, kurias dengia apatiniai drabužėliai – kelnaitės ir liemenėlė (arba maudymosi kostiumėlis) – yra privačios mūsų kūno dalys. Jos priklauso tik mums. Jų viešai nerodome ir niekas jų negali liesti mums nenorint (nebent reikėtų tėvėlių pagalbos prausiantis arba būtų reikalinga gydytojo apžiūra).

Apatinių drabužėlių taisyklė reiškia, kad:

- 1) privačių kūno dalių nerodome kitiems (nebent reikalinga pagalba);
- 2) jų neliečiame viešai;
- 3) neliečiame kito žmogaus privačių kūno dalių.

Jei kas nors prašo ar reikalauja parodyti arba bando paliesti privačias kūno vietas, reikia elgtis pagal jau aptartą trijų žingsnių taisyklę.

Tema „Saugesnis internetas“

Šių dienų vaikai su interneto platybėmis susipažįsta anksti. Moderniosios technologijos vaikams gali būti ne tik bendravimo ir žaidimų, bet ir nesaugaus elgesio laukas.

Aptarkime su vaikais, kaip internete elgtis saugiai ir kaip reaguoti, jei susilauki neigiamų komentarų – dėl savo išvaizdos ar tapatybės. Rekomendacijų galima rasti praktiniame vadove „Nepamesk galvos“³⁷. Temą galima sieti su Saugesnio interneto diena, kuri švenčiama vasario 6 d.

Nepamirškime šios temos aptarti ir su vaikų tėvais, kurie įduoda technologijas vaikams: aptarkime, kiek technologijos bus naudojamos mokykloje, kokios apsaugos nuo netinkamo turinio programos turi būti įdiegtos, pasidomėkime, ar tėvai pasirūpina, kad vaikai papasakotų, su kuo bendrauja internete, kad mokėtų saugoti savo privatumą, suvoktų galimą išsiųstų nuotraukų poveikį ir pan. Kaip ir ką kalbėtis su vaikais, galima rasti svetainėje www.auguinternete.lt.

³⁷ Nepamesk galvos. Praktinis vadovas vaikams, kaip elgtis įvairiose situacijose. Vilnius, 2014, p. 80–89.

Naudingos nuorodos

Akcija „Už miestą visiems“: prieinama aplinka, pritaikytos paslaugos ir informacija leidžia žmonėms su negalia gyventi savarankiškai, 2018 – <http://Inf.lt/akcija-uz-miesta-visiems-prieinama-aplinka-pritaikytos-paslaugos-ir-informacija-leidzia-zmonems-su-negalia-gyventi-savarankiskai/> .

Ar vaikai yra „atsparūs“ stereotipams? 2017 – <http://misriseima.lt/index.php/vaikai/vaiko-tapatybe/174-ar-vaikai-yra-atsparus-stereotipams> .

Ar vyrai sugebės? Vyrai ir lyčių lygybė: šiaurės šalių patirtis. Lygių galimybių plėtros centras, 2005 – http://gap.lt/wp-content/uploads/2014/02/ar_vyrai_sugebes.pdf .

Darželinukai prasivardžiuoja – <https://www.vaikystes-sodas.lt/public/Austejos-blogas/vieni-kitiems-darzelinukai-prasivardziuoja/4409> .

Edukologė: išmokti lyčių stereotipai veikia visą gyvenimą, 2018 – <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/edukologe-ismokti-lyciu-stereotipai-veikia-visa-gyvenima-56-1024278> .

Ką 2017 m. spauda rašė apie mišrias šeimas? 2017 – <http://misriseima.lt/index.php/aktualu/statistika/181-ka-2017-m-spauda-rase-apie-misrias-seimas> .

Kaip padėti vaikams vartoti medijas taip, kad lyčių stereotipai neimtų viršaus, 2018 – <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/akvile-giniotaita-kaip-padeti-vaikams-vartoti-medijas-taip-kad-lyciu-stereotipai-neimtu-virsaus-18-1041132?copied> .

Kodėl verta įdarbinti žmones su negalia? 2017 – <http://Inf.lt/kodel-verta-idarbinti-zmones-su-negalia/> .

Lyčių lygybės ekspertas Rogeris Klinthas apie modernų vyrą: „Tai vyras, kuris prisiima atsakomybę“, 2018 – <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/sociumas/svedu-sociologas-rogeris-klinthas-apie-modernu-vyra-tai-vyras-kuris-prisiima-atsakomybe-1083-1032252> .

Mano vaikas tyčiojasi iš kitų – <https://www.vaikulinija.lt/ieskantiems-pagalbos/tevams/naudinga-informacija/mano-vaikas-tyciojasi-kit/?preview=1#sidebar> .

Mokslininkai atskleidė vieną iš lyčių nelygybės priežasčių ir pasekmių – net mažos mergaitės yra linkusios save nuvertinti, 2017 – http://www.technologijos.lt/n/mokslas/zmogus_ir_medicina/S-59744/straipsnis/Mokslininkai-atskleide-viena-is-lyciu-nelygybes-priezasciu-ir-pasekmiu---net-mazos-mergaites-yra-linkusios-save-nuvertinti .

Mokslininkai: mergaitės ir berniukai vienodai gabūs matematikai, 2010 – <http://www.technologijos.lt/n/mokslas/matematika/straipsnis-10789/straipsnis/Mokslininkai:-mergaites-ir-berniukai-vienodai-gabus-matematikai> .

Pavyzdžiai, įkvepiantys mergaites siekti karjeros gamtos mokslų srityje, 2015 – https://www.school-educationgateway.eu/lt/pub/experts/role_models_leading_girls_into.htm .

Praradimai dėl diskriminacijos – po 1000 dolerių kiekvienam, 2017 – <http://lzinios.lt/lzinios/Ekonomika/praradimai-del-diskriminacijos-po-1000-doleriu-kiekvienam/243854> .

Psichologas apie savizudišką mūsų vyrų elgesį: kodėl jiems naudinga išsikeikti ir išsiverkti, 2018 – <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/psichologas-apie-savizudiska-musu-vyru-elgesi-kodel-jiems-naudinga-issikeikti-ir-issiverkti-1028-1029584?copied> .

Psichologė: apie tai, kas yra lyties tapatumas ir kaip jį išgyvena paaugliai? 2015 – <http://psichika.eu/blog/lyties-tapatumas-paaugliai/> .

Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Vilnius, Kaunas, 2010 – <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/11/visas-leidyns.pdf> .

Combating stereotypes: How to talk to your children, 2017 – <https://www.google.lt/amp/s/theconversation.com/amp/combating-stereotypes-how-to-talk-to-your-children-71929> .

Gender Identity Development in Children – <https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/gradeschool/Pages/Gender-Identity-and-Gender-Confusion-In-Children.aspx> .

How to approach teaching gender equality to boys and girls, 2017 – <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-approach-teaching-gender-equality-boys-and-girls> .

Talking to young kids about gender stereotypes – <https://www.theline.org.au/discussing-gender-stereotypes-at-home> .

Talking to Boys the Way We Talk to Girls, 2017 – [https://mobile.nytimes.com/2017/06/15/well/family/talking-to-boys-the-way-we-talk-to-girls.html?referer=http proc.3A proc.2F proc.2Fm.facebook.com proc.2F](https://mobile.nytimes.com/2017/06/15/well/family/talking-to-boys-the-way-we-talk-to-girls.html?referer=http%3A%2F%2Fproc.3A%2F%2Fproc.2F%2Ffacebook.com%2F%2F) .

2016 m. lietuvių santuokų su užsieniečiais statistika, 2016 – <http://misriseima.lt/index.php/aktualu/statistika/179-216-m-lietuvu-santuoku-su-uzsienieciais-statistika> .

Naudingos interneto svetainės

www.vaikulinija.lt

www.pvc.lt

www.ivairovesnamai.lt

www.manoteises.lt

www.kitoksvaikas.lt

www.misriseima.lt

PRIEDAI

1 priedas

Tema: „Tapatybės pyragas“

Tikslai: skatinti mokinius suvokti, kad visi žmonės yra kai kuo panašūs, bet ir skiriasi; supažindinti mokinius su tapatybės sąvoka ir skatinti gerbti įvairius aplinkinius žmones.

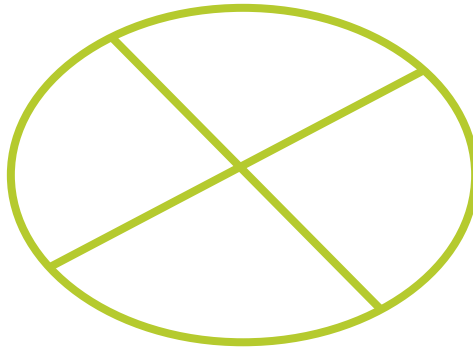
Reikalingos priemonės: A4 popieriaus lapas ir flomasteris kiekvienam. Kortelė su užrašu kiekvienam vaikui.

Pasirengimas

Prieš pradėdant svarbu su vaikais sutarti (ar prisiminti) taisykles, kaip mes dirbame, kad visi gerai jaustųsi. Nepamirškime tokių susitarimų: kalbėti po vieną, išklausti ir gerbti kitą; suprasti, kad kiekvienas mūsų turime savo istoriją (situaciją); laikytis „stop“ taisyklės: jei nenori kalbėti, dalintis, ar istorija yra pernelyg asmeniška, bet kuriuo metu galima pasakyti „stop“ ir toliau nekalbėti.

Eiga

Mokytojas pakviečia vaikus aptarti ir nusipiešti savo tapatybės „pyragą“. Primenama, kad kiekvienas žmogus yra ypatingas, ir, nors visi turime panašumų, visi turime ir skirtumų. Kiekvienas mūsų turime įvairių sudedamųjų dalių, kaip kad pyragas: į vienus dedame daugiau miltų, kiaušinių, kepame stačiakampio formoje, kitus – apvalioje ar pan. formoje. Tapatybė – tai, kas aš esu (užrašoma ant lentos). Kviečiama nusipiešti savo tapatybės pyragą. Išdalinama po lapą, flomasterį ir kviečiama nupiešti pyrago formą. Mokytojas piešia ant lentos:

Mokytojas palaukia, kol visi vaikai nusipieš pyrago formą. Vaikų paprašoma į kiekvieną pyrago gabalėlį įrašyti po vieną iš savo tapatybės aspektų, dalių:

1. Kas aš esu šeimoje, mokykloje? (Dukra, sūnus, anūkė, anūkas, draugė, draugas, mokinė, mokinys ir pan.).
2. Kokie mano pomėgiai? Galiu vadintis muzikantu(-e), reperiu(-e), rokeriu(-e), futbolininku(-e), konstruktoriumi(-e), baleto šokėju(-a) ir pan.
3. Kurios lyties aš esu?
4. Kokia mano kilmė (gimtoji kalba)? Lietuvis(-ė), romas(-ė), lenkas(-ė), indas(-ė), lietuvis(-ė) ir indas(-ė) ir pan.
5. Kas aš dar esu? (Leisti vaikams patiems įrašyti: gal tai bus su religija, gal su amžiumi, gal su asmenine savybe ar kt. susijęs bruožas).

Svarbu, kad mokytojas sakydamas pavyzdžius pateiktų kuo įvairesnių variantų, kad vaikai galėtų jausti, jog visos jų tapatybės dalys yra priimanamos.

Kai vaikai nupiešia savo tapatybės pyragus, mokytojas pakviečia vaikus sustoti į ratą ir pasidžiaugti, kokie mes esame įvairūs.

Aptariamas pirmasis tapatybės pyrago gabalėlis: vaidmuo šeimoje, mokykloje. Šioje dalyje galima pakalbėti apie tai, kad mes ateiname iš skirtingų šeimų – kai kurie yra vienturčiai vaikai, kai kurie turi sesių, brolių, kai kurie gyvena su tėvais, kai kurie – su seneliais, globėjais ir pan.

Toliau aptariami vaikų pomėgiai. Vaikai papasakoja, mokytojas palaiko ir paskatina visų vaikų pasirinkimus ir paaiškina, kad asmeninės savybės, polinkiai, interesai ir gabumai mums labai svarbūs.

Lytinę tapatybę aptarti galima žaismingai: pakviesti vaikus atsistoti ant kairės kojos, jei vaikas jaučiasi esąs berniukas, ir atsistoti ant dešinės kojos, jei jaučiasi mergaitė. O tuos, kurie jaučiasi tiesiog žmogumi ir galbūt nesijaučia nei berniuku, nei mergaite, pakviesti pasistiebti ant pirštų galų.

Pastaba. Jei vaikams nekyla su lytimi susijusių klausimų, pedagogas jų ir neprovokuoja. Tačiau jei klausimų, susijusių su lytine tapatybe, vis dėlto kyla, pedagogas trumpai ir aiškiai į juos atsako. Jei translytiškumo problema vaikams nėra aktuali, ji neplėtojama. Tačiau vaikams, kurie yra translyčiai ar lyties neįtvirtinantys, toks įvairovės pripažinimas gali būti labai svarbus – jie žinos, kad klasėje yra vietos ir jiems. Jei kiti vaikai imtų krizenti ar šaipytis, galima tiesiog paaiškinti, kad gimstame būdami tam tikros biologinės lyties: berniukais ar mergaitėmis. Tačiau būna, kad kai kurie berniukai gali jaustis mergaitėmis, ir atvirkščiai.

Mokytojas tęsia pokalbį teiraudamasis, ką vaikai pažymėjo tapatybės pyrago dalyje apie savo kilmę. Svarbu parodyti, kad pedagogas supranta, jog klasėje gali būti įvairios tautybės žmonių, kad kai kurių vaikų tėvai gali būti skirtingų tautybių. Jei pasigirsta menkinančių nuostatų, svarbu sureaguoti. Pavyzdžiui: „Matau, kad trūksta žinių apie įvairias tautas ir kultūras, tam mes surengsime atskirą pamoką.“ Taip pat paminėti, kad žmonės migruoja, įsimyli, kuria šeimas ir todėl kai kurie vaikai auga su skirtingų tautybių tėvais, jie gali turėti dveją ar net treją kilmės ir etniškumo tapatybę: pavyzdžiui, esu lenkas, gimęs Anglijoje, gyvenantis Lietuvoje.

Klausiama: kokių dar nepamintėtų pyrago dalių turime savo klasėje? Labai gerai, jei vaikai papildo dar neaptartomis asmens savybėmis.

APIBENDRINIMAS

Mokytojas pasidžiaugia klase: „Labai džiaugiuosi kiekvienu iš jūsų. Esate unikalūs ir ypatingi. O jei kada nors išgirstumėte kokį žeminantį žodį dėl vieno ar kito savo tapatybės bruožo, žinokite, kad tai tik to žmogaus nuomonė, ir ji kalba labiau apie jį patį nei apie jus. Nepamirškite, kad kiekvienas esate vertingas toks, koks esate. O jei kada suabejosite, išsitraukite šią dovanėlę, kurią jums paruošiau.“ Mokytojas išdalina kiekvienam vaikui po kortelę (širdelę ar pan.), ant kurios parašyta: „Tu esi vertingas (vertinga) toks (tokia), koks (kokia) esi.“

REFLEKSIJA

Pabaigoje visi vaikai sustoja į ratą, susikabina rankomis ir pasako, kaip jaučiasi, ką suprato šio pokalbio metu.

TĄSA

Toliau galima nagrinėti temas atskirais žmogaus tapatybės aspektais. Galima į svečius pakviesti kitos tautybės, kilmės, religijos asmenį, kad jis papasakotų, kokia jo gyvenimo istorija, kaip jam sekasi gyventi Lietuvoje, ir pan.

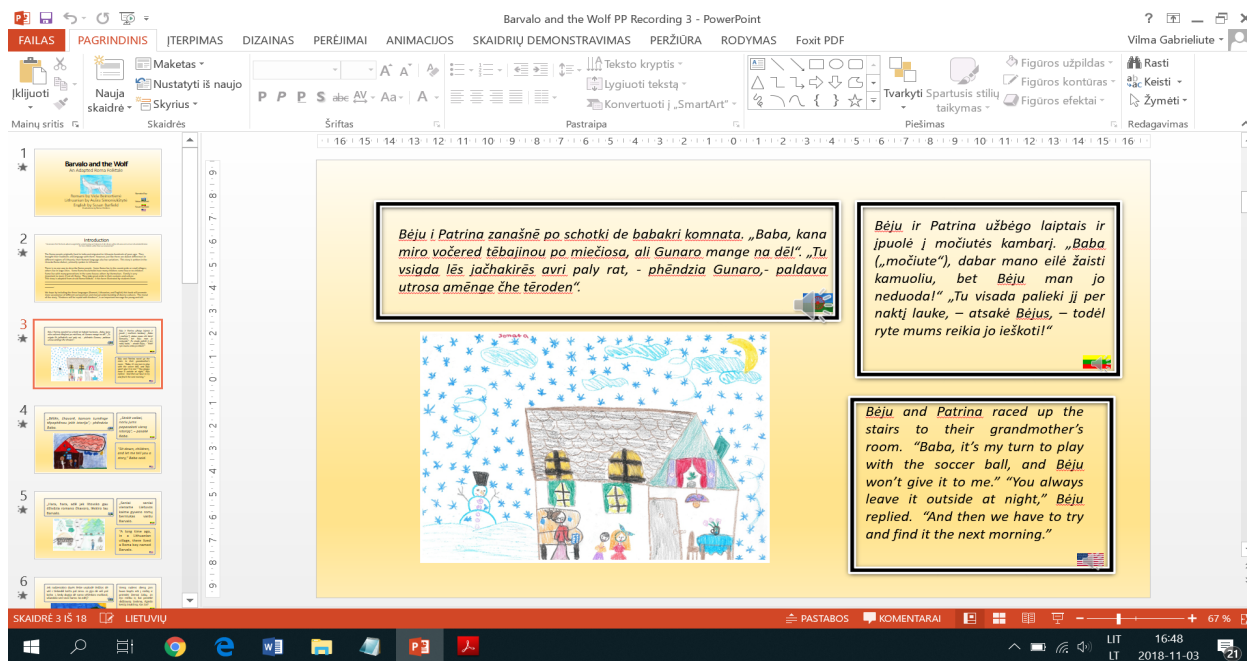
2 priedas

Tema „Kaip dalinamės buities darbais šeimoje?“

Laikas	Darbai	Darbą atliks
6:00	Pašildyti buteliuką pieno ir pamaitinti kūdikį	
7:00	Pažadinti Luką ir Saulę	
7:15	Suruošti vaikams užkandžius į darželį ir mokyklą	
7:15	Paruošti pusryčius ir pakviesti Luką ir Saulę valgyti	
7:30	Sužiūrėti, kad vaikai išsivalytų dantis	
7:40	Apręngti Luką ir padėti Saulei susirinkti visus mokyklai reikalingus daiktus	
7:45	Nuvesti Luką į darželį	
7:45	Nuvesti Saulę į mokyklą	
13:00	Parvesti Saulę iš mokyklos	
15:00	Pagaminti pietus Saulei	
17:00	Parvesti Luką iš darželio	
17:00	Išnešti šiukšles	
17:30	Nueiti į maisto parduotuvę	
17:45	Patikrinti, ar Saulei pavyko padaryti visus namų darbus (jei ko nors nespėjo mokykloje), ar susidėjo visas priemonės į kuprinę	
18:00	Pagaminti vakarienę visai šeimai	
19:00	Suplauti indus	
19:30	Išsiurbti kilimą ar išplauti grindis	
20:00	Padėti vaikams nusiprausti ir apsivilkti pižamas	
20:15	Išmaudyti kūdikį	
20:45	Paskaityti pasaką prieš miegą vaikams	
23:00	Pašildyti buteliuką pieno ir pamaitinti kūdikį	
00:03	Atsikelti naktį ir panešioti kūdikį, jei jis neramus ar verkia	

3 priedas

Tema „Pasakų išmintis“

Šaltinis: Susan Barfield, Vida Beinortienė, Aušra Simoniukštytė. Barvalo ir vilkas, 2018

4 priedas

Tema „Nauji metai įvairiose kultūrose“

Teisingi atsakymai paryškinti.

Kada judėjai švenčia Naujuosius metus?

- a) Žiemą
- b) Pavasarį
- c) **Rudenį**

Kaip žydai ruošiasi sutikti Naujuosius metus (Roš hašana)?

- a) Sutvarko namus
- b) Išpuošia sinagogas
- c) **Prašo atleidimo ir stengiasi atleisti kitiems**

Sutinkant Naujuosius metus sinagogoje pučiamas šofaras. Koks tai instrumentas?

- a) Varinis trimitas
- b) **Avino ragas**
- c) Medinė fleita

Kiek Naujųjų metų yra žydų kalendoriuje?

- a) Vieneri
- b) Dveji
- c) **Ketveri**

Kaip dar vadinama Tu bišvat šventė?

- a) Žydų naujieji metai
- b) **Medžių naujieji metai**
- c) Izraelio žemės naujieji metai

Kokie ritualai atliekami švenčiant budistų Naujuosius metus?

- a) Brendama į upę ir rengiamos plaukiojimo varžybos
- b) Tapomos mandalos
- c) **Apiplaunamos Budos statulos**

Budistų Naujieji metai siejami su:

- a) apsivalymu ir apsisprendimu
- b) **naujų pažinčių užmezgimu**
- c) susilaikymu nuo bet kokių neapgalvotų sprendimų

Budistų Naujieji metai yra:

- a) susikaupimo šventė
- b) **džiaugsmo šventė**
- c) liūdesio šventė

Kiek dienų švenčiami kinų Naujieji metai?

- a) 1 dieną
- b) 7 dienas
- c) **15 dienų**

Žibintų šventė:

- a) pažymi kinų metų pradžią
- b) **pažymi kinų metų pabaigą**
- c) nėra susijusi su Naujaisiais metais

Švenčiant kinų Naujuosius metus šaudomi fejerverkai, nes tikima, kad:

- a) ryškios šviesos vilioja sėkmės dievus
- b) **kurtinantis garsas atbaido blogąsias dvasias**
- c) gražus vaizdas pakelia nuotaiką

Kokį įvykį pažymi Hidžra?

- a) Naują musulmonų kalendoriaus ciklą
- b) **Pirmos musulmonų valstybės įkūrimą**
- c) Pranašo Mahometo gimimą

Kaip anksčiau buvo ruošiamasi sutikti Naujuosius metus Lietuvoje?

- a) Pasninkaujama
- b) **Užbaigiami svarbesni darbai**
- c) Deginami seni šiaudai

Kaip buvo stengiamasi elgtis Naujųjų metų rytą?

- a) Miegoti kuo ilgiau, kad neišbudintum geros lemties
- b) **Keltis kuo anksčiau**
- c) Triukšmingai žadinti namiškus

Buvo sakoma, kad Naujųjų metų dieną negalima pargriūti. Kodėl?

- a) Ateinantys metai bus nederlingi
- b) **Ateinančius metus būsi nelaimingas**
- c) Rugiai nederės

*Parengta pagal metodinę priemonę 365 stalo žaidimą
„Apie kultūras“, Lygių galimybių plėtros centras, 2012*

5 priedas

Tema „Tinkami ir netinkami prisilietimai“

Pažymėk √, kurie prisilietimai, tavo nuomone, yra geri, o kurie netinkami:		
Paglosto tau galvą		
Pabučiuoja į skruostą		
Pliaukšteli per ranką		
Glosto tavo užpakaliuką		
Apkabina		
Trenkia kumščiu į pilvą		
Suduoda ranka per užpakalį		
Pakutena padus		
Paspaudžia ranką pasisveikinant		
Kiša ranką po marškinėliais, glosto krūtinę		
Įspiria		
Paplekšnoja per petį		

Parengta pagal: Nepamesk galvos. Praktinis vadovas vaikams, kaip elgtis įvairiose situacijose. Vilnius, 2014